

~~5537~~ i. 879 D_{II} 38.356

SÂRBII și BANATUL

De: P. NEMOIANU

423/930
100. Lei

308.803

1930

SCRISUL ROMÂNESC S. A.
CRAIOVA

19234.

1879

9(498.5) 428

Biblioteca publică a oraşului Timişoara
Nr. 423/1938
C. 100 Lei.
Procurat.

CUVANT INAINTE

Lucrarea de față, deși publicată în bună parte în „Țara Noastră” și „Analele Banatului”, a fost concepută ca un studiu întreg, unitar, fără prea riguroase pretenții de originalitate, sau de specialitate. La așaceva nu puteam râvni, deoarece pregătirea și îndeletnicirile noastre de toate zilele ne leagă de un alt domeniu decât acela al istoriei propriu-zise. Totuși, ne-am încumetat să facem o incursiune în tărâmul unei specialități străine din motivul că, pentru ceice și-au făcut educația înainte de unire, consultarea izvoarelor scrise în limbile fostei monarhii nu constituie o problemă așa de grea ca pentru cei ce vor urmă de aci înainte. Cetine scrieri asupra trecutului Banatului, ne-am lăsat ispitiți de materialul ce ni s’a îmbiat zi de zi, părându-ni-se că nu ne luăm o sarcină prea mare, dacă vom încerca să-l coordonăm și să-l transpunem în românește; mai ales că, — după cum am spus, — intenția noastră nu era și nu este să dăm în vileag lucruri inedite, ci cel mult necunoscute publicului românesc.

Procedând astfel, credem a ne fi achitat de o dublă datorie:

Întâi, fiindcă Banatul este provincia cea mai săracă în bibliografie românească. În special, raporturile noastre cu sârbii sunt prea puțin studiate, deși atât

bisericește, cât și geograficește, am trăit veacuri întregi alături.

Al doilea, este imperios necesar, ca fiecare român să cunoască, mai de aproape, trecutul și prezentul acestei provincii, deoarece problema ei politică nu este deloc închisă. Săvârșesc o mare greșală cei care cred că resemnarea noastră cu privire la granița actuală va amuși orice glas ostil și dincolo de frontieră. Materialul documentar adunat aici ne dovedește contrariul și anume, că tăcerea noastră încurajează și mai mult imperialismul nemăsurat al sărbilor.

Însfârșit, studiul de față mai vrea să contribuie la cultul idealismului local al Banatului, al cărui rost și foloase, naționale și educative, ne-am străduit să le evidențiem cu altă ocaziune*) și pe care am dori să-l vedem îmbrățișat cu toată căldura de noua generație de după unire. Căci înțelegerea și iubirea tradițiilor regionale din trecut — scrie Ion Lupaș, ilustrul istoric al Ardealului — trebuie să povăduiască și la noi tinerele generațiuni. „Trecutul acesta, oricât de sbuciumat și de vitreg, trebuie să-l înțelegem prin iubire și să-l prețuim ca pe o forță generatoare a ființei noastre actuale. Toți suntem copiii trecutului — cum se exprimă filosoful Rudolf Eucken — și ne hrănim din moștenirea lui... Trecutul trăește adânc în noi și ne înfășoară cu rețeaua deasă a înriuirilor lui, văzute și nevăzute”...

AUTORUL.

București, Aprilie 1930.

*) Vezi studiul „Bănatu-i fruncea”.

I.

Elementul de baștină în Banat

1. Teoria istoriografilor maghiari.

Istoriografii unguri din epoca modernă, conduși în cercetările lor mai mult de considerațiunile politice ale statului maghiar decât de adevărul istoric, neagă, cu toții, plămădirea neamului nostru și continuitatea lui istorică în Dacia lui Traian. Ei afirmă, că românii ar fi venit în aceste părți abia în veacul al XIII-lea și XIV-lea, din Balcani. Acești istoriografi pretind că, înainte de anul 1182 n'ar fi fost români nici pe teritoriul vechei României, cu atât mai puțin în Ungaria. După aceștia, imigrarea noastră a început în anul 1242, dar mai cu seamă după anul 1369, de dincolo de Dunăre, împinși fiind de atacurile bizantinilor¹⁾.

Mai târziu, când dovezile istorice despre existența noastră devin din ce în ce mai numeroase și de o autenticitate care nu mai poate fi pusă la îndoială, istoriografia maghiară și atunci caută să mistifice lucrurile, deprecind valoarea noastră politică. Mai întâi, istoriografii unguri admit că am fi existat, dar numai în munți, departe de orice contact cu

1) Borovszky Samu: Temes vármegye, p. 309.

viața internă a Banatului, ca simpli ciobani, peste capul cărora evenimentele istorice au trecut fără să fi luat cunoștință de ele și fără să-și fi dat vreo contribuție oarecare. Am venit „pe cale de contrabandă” — după cum se exprimă Szentkláray — în momente dificile pentru statul ungar, și ne-am organizat, pe nesimțite, în chinezate, după exemplul aceloră din Valahia și după obiceiurile de acolo ¹⁾. Iar Turchányi Tihamér ²⁾, din această organizație specială trage concluzii opuse cu logica acestei realități istorice. El afirmă, că tocmai organizația specială, românească, ar dovedi, cel mai eclatant, originea noastră de venetici; aceasta ar constitui dovada irefutabilă, că statul ungar ne-a considerat ca oaspeți și numai ca atare ne-a permis să trăim ca pe meleagurile de unde am venit. Turchányi mai afirmă că, până în veacul al XIV-lea, toponimia în Banat ar fi fost maghiară și numai de aci încolo a început să fie înlocuită cu cea românească.

Istoriografia maghiară, făcând aceste afirmațiuni eronate, le sprijinește pe două împrejurări principale: întâi, că până în veacul al XIV-lea sunt puține izvoarele privitoare la români; al doilea razim aparent și-l găsește în câteva izvoare străvechi, după cari, strămoșii noștri ar fi trecut, în anul 270 după Hristos, pe malul drept al Dunării, în urma unei porunci împărătești venită dela Roma.

Această teorie însă, — după cum arată regretatul Vasile Pârvan ³⁾, — nu are nici un temei real. Mai întâi, era peste puțină să se strămute un milion de oameni, — la cât se poate evalua populația romană de atunci de pe teritoriul provinciilor cari constituiesc România de astăzi, — fără ca acest eveniment să nu

1) Szentkláray Jenő: Krassóvármegye őshajdana, p. 190.

2) Krassó-Szörény vármegye története, I. partea I., p. 173.

3) Inceputurile vieții romane la gurile Dunării, p. p. 6—12.

fi lăsat vreo urmă în dreapta Dunării, în ruinele și pietrele scrise, ce ni s'au păstrat în număr considerabil. Al doilea, în veacul al XIII-lea, românii sunt așa de mulți la nordul Dunării și se întind așa de departe, încât, iarăși, nu se putea ca revenirea lor la vechea matcă să nu fi fost comentată de cineva. Al treilea, cum se face că, reîntorși aci, ei au nimerit exact pe locurile de unde se pretinde că au plecat, și cum de cei cari se găseau acolo n'au protestat împotriva invaziunii? Toate acestea sunt întrebări la cari, firește, nu se poate răspunde altfel, decât că nu s'a produs nici o retragere a populațiunii. „Ar fi fost rușine mare — zice Pârvan — și pentru Roma și pentru împăratul care a făcut isprava, să se spuie adevărul, că locuitorii nu s'au mutat, ci au rămas dincolo de hotar, cu barbarii stăpâni peste ei și peste țara și munca lor“. Istoricii vechi, *„scriau ce auzeau, nu ce vedeau“* și astfel, însemnările lor nu pot zdruncina mărturiile vieții ce se văd și astăzi, pretutindeni.

La aceiaș concluzie ajunge și d-l Nicolae Iorga: „Să fi venit noi în veacul al XIII-lea? Dar de dragul cui să fi venit într'o țară bântuită de tătari și de revoluția lui Doja? Secolul al XIV-lea a fost al cavalerismului medieval, care n'avea nimic comun cu ciobanii noștri. De colonizare nici vorbă nu poate fi“.

Totuși, veacul al XIII-lea, în Banat este, în adevăr, acela al colonizărilor, dar nu ale românilor, ci ale ungurilor, după cum dovedește acest lucru, competent și temeinic, d-l Silviu Dragomir¹⁾.

„Pământul scaldat de Timiș și Caraș, Bârzava și Begheiu, ne apare, în lumina mărturiilor istorice, din primul moment, ca pământ românesc“. Mai mult decât atât! D-l Dragomir arată că, două secole întregi

1) „Vechimea elementului românesc și colonizările străine în Banat“, Anuarul Institutului de istorie națională a Universității din Cluj, III. 1924—1925, p. p. 275-291.

după constituirea statului ungar, Banatul a continuat să trăiască o viață politică proprie, deci românească, fără să simtă vreo influență din partea acestuia. Penetrațiunea ungarilor în Banat începe abia în epoca regilor angevini, venind aci cu scopul unic de a-l exploata. Dar penetrațiunea aceasta nu se întâmplă în cete, ci individual, pe măsură ce regii respectivi se îndurau să le doneze câte o moșie, deoarece, pe vremea aceea, proprietățile cele mai întinse aparțineau coroanei, deci regelui. Numărul acestora scădea dela o zi la alta, pe măsură ce regii uzau de sistemul donațiunilor de moșii... Ácsády arată că, numai sub domnia lui Ferdinand I, s'au făcut 1300 de donațiuni¹⁾. Prin urmare, existența câtorva sute de proprietari unguri nu însemnează și aceeaș geografie etnică.

Dealtfel, indirect, pe ici pe colo, adevărul acesta îl recunosc și autorii unguri. Borovszky Samu, de pildă, în lucrarea-i citată, scrie următoarele: „Până la dominația turcească, propriu-zis două popoare locuiesc întregul județ (adică Timișul): sus, cei cari dețin rolul conducător prin avere și cultură: maghiarimea; jos, stratul larg al iobăgimei, poporul românesc”²⁾.

Dar sunt și alte dovezi, mai palpabile, despre numărul covârșitor al românilor în Banat, din veacul al XIV-lea, adică chiar din epoca așazisei noastre imigrări, pe care autorii unguri sunt siliți să le retacă pentru a nu li se dărâma întreaga teorie construită cu atâta trudă și abilitate. Din domeniul acestor izvoare, d-l Dragomir amintește două. Primul este o listă de dijme, făcută din ordinul papei Ioan al XXII-lea, în anii 1333—1335 și al cărei rezultat, după expresia d-lui Dragomir, este, pur și simplu, jalnic. Aceasta din două motive: întâi, fiindcă s'a constatat

1) Dionis von Sebess: Die Agrarreform in Ungarn, Berlin-Leipzig, p. 10.

2) op. cit. p. 129.

un număr infim de parohii catolice, deci ungurești; al doilea, că aceste parohii erau așa de mici, încât abia numărau câțiva credincioși, de regulă proprietarii de moșii și oamenii lor de serviciu. A doua conscripție datează din anii 1371—72, cuprinzând lista chinejilor și satelor obligate să dea pe cei treisute de muncitori necesari la fortificarea Orșovei. În această listă sunt înșirate localități și sate românești cari există și până în ziua de astăzi, ca de pildă: Sinersig, Hodoș, Lugoj, Visag, etc. etc.

Nu rezistă unei critici serioase nici argumentele care tind să reducă importanța și valoarea elementului românesc. Istoriografia noastră a dovedit, că românii n'au fost un popor compus exclusiv din păstori, mânat și preocupat numai de nevoia turmelor sale; dimpotrivă, poporul nostru niciodată n'a părăsit pământul pe care îl stăpânește și astăzi; ocupațiunea lui principală a fost întotdeauna agricultura și numai o mică parte, ca și astăzi dealtfel, se ocupa cu oieritul¹⁾. Apoi, din pactul regelui Bela IV., încheiat cu ordul Ioaniților (la 1 Iulie 1247) rezultă că, populațiunea băștinașă a Banatului era cea românească, că pe această vreme românii aveau organizații militare și că erau închegași în mai multe țărișoare conduse de chineji și voievozi, vazali Ungariei. Numele banilor Severinului din acest secol ne arată că erau de origine română: Luca, Oslu, Laurențiu, Ugrin (1268), Pavel (1271), Micud (1275), Timoteiu (1281—1283) și Macu 1284—1286²⁾. Ioan Huniade și fiul său nu odată aduc vii elogii românilor din Banat pentru vitejia și sacrificiile depuse în folosul creștinătății. Ioan Tallóczy a publicat o jalbă a românilor, scrisă la 1369 și în care aceștia se

1) Ștefan Meteș: Anuarul Inst. de ist. Națională a Univ. Cluj, III. 1924—25, p. 293.

2) P. Dragalina: Din istoria Banatului Severin, I. p. 27—29, 31.

plâng că ei trebuie să plătească cheltuielile de aprovizionare ale regelui care a petrecut aci în timpul războiului cu Vlaicu Vodă, precum și spesele oastei, în vreme ce aceasta le devastă întregul avut¹⁾. Iar regele Ladislau V., înaintea morții sale (1457), drept recunoștință pentru marile servicii aduse de români întru apărarea vadurilor Dunării, confirmă privilegiile acestora în districtele: Lugoș, Sebeș, Mehadia, Almăj, Carașova, Comiat și Ilidia²⁾.

Cât privește chestiunea toponimiei, despre care autorii unguri afirmă că, până în veacul al XIV-lea ar fi fost maghiară, d-l Dragomir observă următoarele:

Toponimia, ca în toate ținuturile românești este, în aceste secole, slavo-românească, ca un rezultat al unei comunități politice și sociale de veacuri. Numinile păstrate în documentele maghiare niciodată n'au fost reproduse exact; cancelariile ungurești, dacă s'a putut, le-a tradus în limba maghiară, sau dacă aceasta nu era posibil, atunci s'a mulțumit să le stâlcească. O dovadă despre aceasta ne-o servește faptul că, în documentele maghiare, numirile mai niciodată nu sunt constante, ci diferă dela document la document și dela epocă la epocă, după cunoștințele și capriciile dărilor cari le scriau.

În concluzie, istoriografia maghiară, pervertind adevărul istoric urmărirea scopuri pur politice: pe deo parte, căuta un argument pe care să-l opuiască ideii noastre naționale, care se baza pe dreptul istoric de element băștinaș; de alta, pentru a prin teoria colonizării noastre să poată oarecum justifica absența elementului unguresc în această provincie, ca-

1) Silviu Dragomir, op. cit.

2) Dr. Gheorghe Popoviciu : Istoria Românilor Bănățeni, p. 189.

pitol care, până și în noua configurație politică de astăzi jenează politica maghiară, teritorială și extra-teritorială.

2. Teoria istoriografilor sârbi.

Calitatea noastră de element băștinaș, în Ardeal și Banat, mai este contestată și de istoricii sârbi. În privința vechimei noastre în aceste părți sârbi se raliază la teoria istoriografilor unguri, dar numai în parte. Ei primesc de bună și veridică opinia lui Szentkláray și altora, că românii și-au făcut apariția mai întâi în vechiul județ al Cărașului, prin veacul al XII-lea și XIII-lea, dar neagă că ei s'ar fi răspândit pe întreg teritoriul Banatului. Generalizarea elementului românesc în Banat, după autorii sârbi, nu s'a desăvârșit până în veacul al XVIII-lea, adică deodată cu colonizarea șvabilor și ungarilor. Apoi, tot spre deosebire de istoriografia ungară unii istorici sârbi afirmă că, element de baștină, în Ardeal și Banat, nu sunt nici românii, nici ungurii, ci sârbi. Iată ce spune în această privință unul din cei mai de seamă istorici sârbi, d-I Iovan Radonici¹⁾.

„Sârbi din Ungaria n'au jucat numai un rol preponderant în istoria acestei țări; ei au exercitat și o puternică influență, din punct de vedere civilizatoric și asupra sârbilor din Balcani. Așezați în Transilvania, Banat și Bacica din veacul al VI-lea, ei au trecut, în cursul vremii, prin numeroase încercări. Totuși, ei au reușit să se menție, grație imigrărilor din Balcani, care le-au permis să-și păstreze naționalitatea în mijlocul unor elemente străine.

„La începutul evului mediu, Ungaria meridională și Transilvania erau populate de triburi iugoslave

1) *Historie des Serbes de Hongrie*, Paris, Prefață, p. p. V-VIII.

într-o măsură așa de mare, încât nomenclatura topografică a acestor regiuni luase un caracter pur slav. Urmele acestei nomenclaturi se mai găsesc și astăzi în Transilvania, unde aceasta din secol în secol, s'a înlocuit cu cea maghiară, germană și română. La sfârșitul veacului al VI-lea și la începutul celui de-al VII-lea, aceste triburi iugoslave din Ungaria meridională au fost slăbite prin emigrarea unui număr al lor în Peninsula Balcanică. Dar legăturile dintre sârbii rămași în Ungaria și aceia emigrați nu s'au rupt niciodată.

„Iugoslavii din Transilvania și din Banatul actual, supuși până la sfârșitul veacului al VIII-lea puterii Avarilor, au căzut, după prăbușirea statului avar, în mâinile șefilor bulgari. Aceștia au stăpânit Transilvania și Banatul în decursul veacului al X-lea; de fapt, puterea statului maghiar nu s'a întins decât încetul cu încetul în veacul al XI-lea, pornind de pe marele șes ungar înspre Transilvania și Ungaria orientală. Totuși, aceasta din urmă fiind întotdeauna locuită de sârbi, și-a păstrat organizațiunea sa slavă, pe triburi, până la sfârșitul secolului al XII-lea, fără ca în această perioadă să se fi încercat vreo organizare în comitate.

„Rolul sârbilor a fost considerabil în cursul veacurilor XI și XII-lea, dar mai ales în epoca când Emanoil Comnen, împăratul Bizanțului, a încercat să subjuge Ungaria.

„După catastrofa sârbească din Kossovo (1389), elementul sârbesc a început să treacă Balcanii înspre Ungaria de sud. În veacul al XV și XVI-lea, acest curent de emigrare a devenit atât de important, încât Banatul și Bacica au luat o înfățișare pur sârbească. Aceste regiuni se cheamă, în documentele maghiare, Rácország (Țara sârbească) și Rascia, adică Serbia, în documentele latinești.

„In această epocă, sârbii sunt aceia cari apără frontierele de sud, în timp ce maghiarii se retrag înspre ținuturile dela nord. Cât privește elementul sârbesc din Transilvania și Banatul de răsărit, el a fost crotopit de elementul românesc care, venind din Transilvania s'a instalat în județul Caraș, prin veacul al XIII-lea. Totuși, un grup de sârbia pătruns în veacul al XVI-lea până în Transilvania și astfel, sârbii au putut juca aci un rol considerabil. Dar ei n'au putut să-și păstreze pozițiile față de români și maghiari, cari erau mult mai numeroși. Transilvania actuală nu numără decât 5000 de sârbi“.

○ Iar în altă parte ¹⁾, d-l Radonici mai scrie:

„In cursul întregii perioade turcești, — care a durat circa o sută cinzeci de ani, — populațiunea Banatului și Bacichei este aproape exclusiv sârbească. Acest fapt îl recunosc înșiși autorii maghiari cari, vorbind despre această epocă spun că, cea mai mare parte a populațiunii se compune din sârbi ortodocși.

„Registrele de impunere turcești din această epocă încă sunt o dovadă, că sârbii erau aproape singurul element în Ungaria meridională. Acum sunt numeroase localități în Banat unde nu mai locuiesc sârbi, dar în decursul veacului al XVI și XVII-lea acestea erau locuite exclusiv de ei. Reprezentanții celorlalte naționalități ca: românii (aceștia mai ales în județul Torontal), germanii și maghiarii sunt străini, cari s'au așezat aci în cursul secolului al XVIII-lea, după ce turcii au fost alungați din Ungaria și Banat“.

Am reprodus din cuvânt în cuvânt aceste câteva fragmente din cartea citată a d-lui Iovan Radonici, ca să preîntâmpinăm eventualele reproșuri în legătură cu expunerea noastră de mai târziu. Lumea noastră laică, neștiind până unde poate merge ten-

1) Op. cit. p. p. 99—100.

dențiozitatea și imperialismul sârbesc, în lipsa acestor pasagii, ușor ne-ar putea învinui că ne luptăm împotriva unor teorii imaginare, inventate de noi, iar nu în contra unor primejdii reale. Prea puțini români știu că, absurdități și neadevăruri de felul acesta au apăsât balanța conferinței de pace în favoarea sârbilor.

Un alt istoric de seamă sârb, d-l St. Stanojević, tratând aceiași chestiune, este mai prudent. D-sa prezintă lucrurile în modul următor¹⁾:

După căderea imperiului hunic al lui Atila (453), diferitele triburi slave, din regiunea dintre râurile Pripiat și Nistru, au început să se miște căutându-și o nouă țară. Ele au pornit spre sud, înaintând dealungul cursului inferior al Dunării, între munții Ardealului și Marea Neagră, spre Balcani. Subt presiunea Avarilor, acești slavi coboară tot mai mult spre sud, astfel că, în veacul al VI-lea, la granițele de nord ale Balcanilor se găsesc două grupuri de slavi: unul care coborise pe cursul inferior al Dunării, pe teritoriul de sud al României și care grup era liber; altul care, pe cursul de mijloc al Dunării tinde spre sud și sud-vest și care era supus Avarilor.

Slavii aceștia pătrund în Balcani în veacul al VII și VIII-lea, pe vremea luptelor dintre bizantini și perși, când Peninsula Balcanică rămăsese fără pază.

Pe vremea așezării lor în Balcani, slavii aceștia erau împărțiți în mai multe seminții: croații cari ocupă partea de nord-vest a Balcanilor; sârbii cari se stabilesc în regiunea Lima, Tara, Drina și Piva; a treia seminție se contopește cu bulgarii.

Cât privește pe sârbii propriu ziși, d-l Stanojević se mulțumește să ne spuie că, aceștia se găseau printre masele grupului dela mijloc al Dunării, ferindu-se de

1) Istorija Srbskoga Naroda, Beograd, 1926, vol. I, p. p. 7—14.

afirmațiuni ca acelea ale d-lui Radonici.

În sfârșit, mai reținem aci observația d-lui Stanovjici care zice că, slavii cari au ocupat Peninsula Balcanică nu erau prea numeroși.

* * *

După aceste succinte relatări ale trecutului îndepărtat, luminat de farul imperialismului sârbesc, credem că e bine să ne oprim puțin și să examinăm mai de aproape teoria d-lui Radonici, care, după cum am spus, este cel mai proeminent istoric sârb și ale cărui lucrări au apărut și în limbile Apusului, contribuind, la conferința de pace, în mod incontestabil, la izbânda sârbilor. Să vedem dacă această teorie are de partea sa adevărul și dreptatea.

Din expunerea, mai mult politică decât istorică a d-lui Iovan Radonici, se degajează două concluziuni:

a) că elementul românesc pătruns în vechiul județ al Carașului, prin veacul al XIII-lea, și dispărut pe vremea ocupațiunii turcești, nu s'a răspândit în întregul Banat până în veacul al XVIII-lea;

b) că elementul autohton, în Ardeal și Banat, sunt sârbii, cari locuiesc aci din veacurile VI—VII-lea, adică dinaintea venirii ungurilor.

Asupra primei concluziuni este inutil să stăruim. Istoriografia românească a dovedit demult și definitiv calitatea noastră de element băștinaș și pe care, în parte, am rezumat-o și noi în capitolul precedent. Cât privește evul mediu și epoca modernă, vom avea mai târziu satisfacția să vedem cum se va sdruncina teoria d-lui Radonici sub loviturile realităților istorice, relatate de înșiși colegii săi sârbi. Noi ne vom mărgini să arătăm aci numai șubrezenia teoriei care atribuie sârbilor o continuitate istorică și etnică

neîntreruptă pe întregul parcurs al descălecării lor în Balcani.

D-l Iovan Radonici ajunge la concluzia amintită printr'o confuzie voită și dublă. Cea dintâi este că, urmărind drumul vechilor descălecători din stepele Rusiei, îi numește la început cu termenul generic de *slavi*, apropiindu-se de Dunăre le dă numele de *iugoslavi*, inventat abia la sfârșitul veacului al XIX-lea, pentru ca la urmă de tot să-i numească, pur și simplu, *sârbi*. Toate aceste schimbări de nume le face în aceeași epocă, la începutul evului mediu. A doua confuzie este că, d-sa consideră drumul descălecării, precum și popasurile vremelnice din anumite puncte ale acestuia, ca un loc de așezare perpetuă, cu toate consecințele ce decurg din acest fapt, și de unde, deci, seminția slavă sau sârbească n'a mai dispărut, vreme de douăsprezece secole.

Trecând peste confuzia care identifică semințiile slave dela începutul evului mediu cu sârbii din zilele noastre, — mai puțin importantă — vom stărui nișel asupra chestiunii descălecării, examinând dacă grupurile vechilor slavi au fost destul de puternice, ca să poată schimba fizionomia etnică a imensului ținut dintre Carpați și Balcani și să se menție aci neîntrerupt, și jucând un rol foarte important — după cum pretinde d-l Radonici — vreme de peste o mie de ani.

În privința aceasta avem mai multe argumente negative. D-l Stanojevici, în cartea-i citată ¹⁾, scrie că, vechii slavi n'au fost mulți la număr și nu erau un popor războinic; ei n'au avut nici un fel de organizație și disciplină militară. Descălecând în Balcani, ei nu s'au putut închea în țărișoare până în veacul al XI-lea. Iar un alt autor sârb, d-l Dușan I.

1) p. p. 7—9, 15.

Popovici¹⁾), ne dă un prețios argument indirect relativ la această epocă spunând că, bulgarii cari au cucerit și stăpânit pe slavii din Balcani, nu erau mai mulți de 20.000 de oameni, ceea ce înseamnă, că acest număr redus, oricât de disciplinat ar fi fost, totuși, nu putea să domineze milioane de oameni, ci tot câteva zeci de mii. Dacă aceasta este adevărat, atunci care este naivul să creadă că, teritoriul dintre Carpații din nordul Ardealului și până în Balcani a putut fi cucerit etnicește cu câteva zeci de mii de suflete? Această întrebare și-o pune și d-l Radonici, de vreme ce se grăbește să ne asigure că, din timp în timp, sârbii din Ardeal și Banat au fost întăriți prin imigrările conaționalilor lor din Balcani.

Dintr'un punct de vedere, teoria d-lui Radonici ar putea să ne fie de folos și nouă, deschizând noi și largi perspective politicii de expansiune românești. Dacă sârbii își constituie un drept asupra întregului drum al descălecării strămoșilor lor, de ce n'am putea să revendicăm și noi întreaga Iugoslavie de astăzi, provincie romană odinioară, și unde, la venirea slavilor, după d-l Stanojevici²⁾), trăiau în număr foarte mare descendenții vechilor cetățeni romani, numiți „vlahi și țințari”, cari au avut o „importantă influență asupra dezvoltării culturii și limbii sârbești?” În acest chip, aspirațiunile și drepturile noastre istorice s'ar putea întinde dela Adriatică și până la Marea Neagră, căci aceste două ape constituiau limitele etnice ale vechilor vlahi și țințari.

1) Vojdovina, prilozii prouclavaniju naše zemlje i naše ga naroda, Beograd, 1925, p. 12.

2) op. cit. p. 12.

II.

Colonizarea sârbilor în Banat

1. Epoca imigrărilor răzlețe.

Oricâtă osteneală și pasiune ar pune istoricii sârbi, — pentru a dovedi continuitatea etnică neîntreruptă a elementului sârbesc în Banat, — ei nu vor reuși nici odată să-și sprijinească această intimă dorință politică cu argumente istorice serioase. Dimpotrivă, adâncindu-se în această chestiune, uneori se întâmplă să scape din vedere interesele imperialiste sârbești și să se apropie, cu o impresiionantă sinceritate, de adevăr. „*E cunoscut faptul — scrie d-l Dușan Popovici*¹⁾ — *că granițele etnice ale poporului sârbesc s'au lărgit deodată cu granițele politice ale turcilor*”. Pornind dela acest fapt istoric, d-sa începe tratarea imigrațiunii sârbești amintind nominal pe cei dintâi sârbi stabiliți la nord de Dunăre, adică pe teritoriul vechii Ungarii.

Cele mai vechi urme arătate de d-l Dușan Popovici merg până la anul 1404, când regele ungar Sigismund dăruiește la Cuvin, vis-à-vis de Semendria, sârbilor refugiați, câteva domenii. În acelaș an, Dimitrie, fiul regelui Vukașin, ajunge prefect al județului Zarand și căpitan al Șiriei. La 1411, despotul

1) op. cit. p. 16.

Ștefan obține: Sătmarul, Baia-mare și Baia Sprie, iar la 1414 ajunge prefect al județului Torontal, unde se aflau și cele mai multe bunuri ale lui, între cari: Becicherechul și Becei. Ștefan acesta mai poseda Dobriținul și multe alte localități în județul Timiș. După moartea acestuia (1427), regele Sigismund obține Belgradul, Maciova și alte câteva cetăți, printre cari Golubaș, în schimbul cărora despotul Buroci se alege cu numeroase bunuri în Ungaria—unele din acestea deținute și de despotul Ștefan—ca: Muncaci, Sătmar, Dobrițin, Böszörmény, Kupinovo, Mitrovița, Zemlin, Becei, Becicherec, Érdsomlyó, Șiria, Solnoc și încă multe altele.

Printr'o lege din anul 1439 i se interzice despotului de a aduce străini pe proprietățile sale, admițându-se aci numai unguri¹⁾.

Cei dintâi imigranți în cete vin în Ungaria, abia în anul 1464, când regele Matei Corvinul se îndură să dăruiască familiei Jakšici, refugiată din Jagodina Serbiei, posesiunea Nădlac, căreia îi aparțineau și opt sate din județul Timiș și 43 din județul Caraș, toate locuite de români. Aici așează familia Jakšici circa 1200 soldați sârbi, dimpreună cu familiile lor. În anul 1478, familia Jakšici mai obține trei sate românești pe malul bănățean al Mureșului și anume: Fenlac, Serfești și Lupești, unde la fel aduce un număr mai mic de sârbi.²⁾

După căderea cetății Semendria (1459), statul sârbesc dispare, iar imigrările sârbilor în Ungaria se întesc³⁾, și cari, în veacurile următoare culminează într'un adevărat exod.

Înainte de a trece la înregistrarea fazelor acestui

1) Dușan Popovici, op. cit. p. 44.

2) Silviu Dragomir, op. cit.

3) *ibidem*.

exod, ne vedem obligați să fixăm aci câteva concluziuni, ce rezultă din datele de până acum.

Întâi de toate, reamintim sincera recunoaștere a d-lui Dușan Popovici, relatată mai sus, că granițele etnice ale poporului sârbesc s'au lărgit deodată cu granițele politice ale turcilor. Acesta este un fapt istoric și o mărturisire directă care, dintr'o lovitură dăruie toată teoria artificială a d-lui Iovan Radonici, relativ la continuitatea istorică și etnică neîntreruptă a elementului sârbesc în Ungaria și deci, în Banat.

A doua concluzie directă este că, imigrarea inițială a sârbilor pe malul stâng al Dunării s'a făcut — deși cu circa două veacuri mai târziu — în condițiuni identice cu acelea ale ungurilor: *individual*, prin obținerea de moșii, după care, în mod firesc trebuia să urmeze și un număr, mai mic sau mai mare, de conaționali ai dăruitorilor. Faptul că, istoriografia maghiară, și după aceasta și cea sârbească, este în stare să ne indice nominal pe sârbii așezați în Banat la începutul veacului al XV-lea, nu are nimic de-a face cu geografia etnică a acestei provincii. În epoca feudalismului, istoria Ungariei — după cum dovedește aceasta sociologul ungur Ágoston Péter — este istoria proprietăților, deci istoria câtorva sufe, sau câtorva mii de proprietăți și proprietari beneficiari ai acelor, fie maghiari, fie sârbi. Aceasta nu este și istoria marilor mase naționale, cari, după structura socială și juridică a acelor vremi nu contau ca element istoric și politic. Ori, principiul etnic, criteriu al epocii moderne, tocmai de aceste mase se interesează, ai căror indivizi, neavând proprietăți și prerogative constituționale, nu puteau fi înscriși nominal ca nobilii, maghiari sau sârbi.

A treia concluzie este, că sârbii cari au trecut Dunărea, individual sau în cete, n'au venit în Ungaria în temeiul conștiinței că se întorc în patria lor de ori-

gine, — după cum pretinde d-l Radonici — ci sunt împinși aci de puterea osmană și atrași de dărnicia regilor ungari. Ei nici nu aveau măcar de gând să se stabilească aci pentru totdeauna. Aceasta reiese din tratativele curții imperiale duse cu episcopul Isaia Diacovici (1690), în vederea formulării textului privilegiilor sârbești. Isaia Diacovici cerea ca jurisdicția patriarhului sârbesc să se întindă nu numai asupra teritoriilor unde locuiau sârbii de fapt, ci „oriunde s'ar găsi ei în viitor“¹⁾. Apoi, vom vedea mai târziu, că plecarea maselor sârbești nu s'a făcut fără zguduiri sufletești și că emigranții aceștia nu aveau câtuși de puțin conștiința, că se vor așeza între frați de un sânge cu ei, ci dimpotrivă, își dădeau perfect seama că vor veni pe un pământ străin. Totuși, ei nădăjduiau, ca și despoții lor trecuți aci mai de vreme, în dărnicia regească ungară.

În sfârșit, după cum se vede din lista primilor imigranți, aceștia nici nu s'au stabilit măcar pe locurile pretinse sârbești, ci pe toată întinderea Ungariei, dela Muncaci și până la Dunăre. Este evident deci, că hotărârea interioară era cârmuită de mărinimia regească, iar nicidecum de vreun factor moral în sensul istoric al cuvântului.

2. Epoca colonizărilor în masă.

Istoriografia maghiară, ocupându-se de chestiunea colonizării sârbilor pe teritoriul Ungariei, împarte această acțiune în opt perioade. Cea dintâi este aceea a imigrărilor răzlețe, de care ne-am ocupat. Colonizarea sârbilor în masă începe după căderea cetății Semendria (1439), când Gheorghe Brancovici, odată cu venirea sa în Ungaria, aduce pe moșiile sale

1) Iovan Radonici, op. cit. p. 172.

de aci — care se întind pe teritoriul a 110 comune — un mare număr de sârbi. Aceasta constituie perioada a doua. A treia colonizare se întâmplă sub regii Albert și Ladislau I., după căderea lui Novoborodo. Acest grup se așează în regiunea Jenopol. A patra colonizare apare ca o urmare a căderii a doua a cetății Semendria (1457), când nepoții lui Gheorghe Brancovici aduc în județul Timiș numeroase familii sârbești. Al cincilea grup, în număr de 50.000, este adus de Paul Chinezu, din care mulți se stabilesc tot în județul Timiș. În perioada a șasea, între anii 1509—1525, are loc o imigrațiune de proporții mai mici, condusă de mitropolitul Maxim și Monasterli. Al șaptelea grup, ceva mai numeros, vine la 1538, condus de Nicolae Iurișici. Acest grup a fost investit cu mari privilegii. Al optulea val de coloniști îl conduce, la 1690, patriarhul Arsenie Cernojevici, în număr de circa 40.000 familii¹⁾.

În Banat, valul de coloniști îl încheie Ioanovici Șakabent (devenit episcop al Vârșetului dela 29. X. 1786—19 XII. 1805²⁾), care aduce însă un număr considerabil de sârbi, așezându-i în districtele: Panciova, Becicherec și Biserica-albă³⁾.

Se pune acum întrebarea: care parte a Banatului au ocupat-o nouii veniți și câți erau la număr?... În privința aceasta d-l Silviu Dragomir scrie următoarele⁴⁾:

„Astfel, în secolul al XVI-lea, teritoriul bănățean nu mai prezintă fizionomia românească de mai nainte. Alături de țăranii noștri se așează acum și nouii coloniști sârbi. Ei ocupă la început însă numai regiunea

1) Borovszky Samu: Temes vármegye, Bpest, p. p. 306, 309,

2) Mata Kosovaț: Srpska Pravoslavna Mitropolija Karlovacka, 1910, p. 554.

3) Silviu Dragomir, op. cit.

4) ibidem.

sud-vestică a Banatului, mai ales regiunea Beciche-recului, fixează apoi câteva colonii sârbești și pe malul stâng al Mureșului, din jos de Arad și Cenad, și, încetul cu încetul, năpădesc și alte regiuni, mai spre răsărit. Dar nimic nu dovedește caracterul definitiv al acestor colonii¹⁾. Ceeace i-a determinat să rămână, totuși, aci, sporindu-le binișor contingentul, a fost cucerirea turcească. În jumătatea a doua a secolului al XVI-lea ei se încuibă în Timișoara, înaintează până la Lugoj și se aciuiază și pe malul drept al Mureșului, în Arad și în alte câteva comune învecinate. La sfârșitul aceluiaș an, ei izbutesc să joace și un oarecare rol politic prin cunoscuta revoluție pe care au înscenat-o în anul 1594. Numai jumătatea estică a județului Caraș-Severin, care nu aparținea turcilor, fu scutită de acești oaspeți²⁾.

Asupra numărului sârbilor așezați pe pământul Banatului nu avem date sigure până după izgonirea turcilor din această provincie (1716). D-I Dușan Popovici, în cartea-i citată³⁾ afirmă că, d-sa ar fi în posesiunea unor asemenea date pentru anii 1557/8 și 1580, dar nu le publică. D-I Dușan Popovici se mulțumește să traseze granița etnică probabilă a elementului sârbesc în Banat, care, la 1580, ar fi următoarea: o linie perpendiculară și dreaptă pe Mureș și Dunăre, având un capăt la Arad și altul în apropierea Baziașului, cu orașele Timișoara, Vârșeț și Biserica-albă de partea sârbească. În harta anexată³⁾, această linie etnică nu se schimbă nici până la 1720, când Banatul se eliberează de sub turci. În temeiul unei conscripții din 1753, aflată în biblioteca imperială din Viena, d-I Dușan Popovici pretinde

1) Opinia aceasta o confirmă și autorul sârb, Dușan Popovici. op. cit. p. p. 44, 48.

2) op. cit. p. p. 45, 47.

3) ibidem, p. 69.

că, înlăuntrul teritoriului cuprins între Tisa-Dunăre și linia trasată mai sus, n'ar exista la cele două epoci de mai sus (1580 și 1720) elemente străine din punct de vedere etnic (înafară de cel sârbesc), decât în număr cu totul redus. D-sa afirmă că, în districtul Panciova n'ar fi nici o localitate nesârbească; la fel și în districtul Becicherec, cu excepția orașului.

Vom vedea mai târziu, dacă aceste afirmațiuni se pot menține și în fața datelor statistice adunate de administrația militară a Banatului.

3. Mobilul colonizărilor sârbești.

Teoria d-lui Iovan Radonici, că sârbii au trecut pe malul stâng al Dunării în conștiința că se întorc la sânul patriei lor originale, nu găsește temei în nici un izvor istoric, sau în vreo lozincă din acele vremi. Dimpotrivă, toate reminiscențele din această epocă dovedesc că, nu o asemenea conștiință i-a călăuzit. Mobilul strămutării maselor sârbești nu l-a constituit, cătuși de puțin, amintirea legăturilor frățești cu populațiunea sau cu pământul dela nordul Dunării, ci acesta se datorește unor cauze cu totul străine.

Adevărul istoric este, că sârbii au trecut Dunărea, parte forțați de stăpânirea violentă a turcilor, parte chemați de regii ungari, respectiv împărații austriaci, cu scopul de a-și spori brațele de muncă, precum și numărul de combatanți contra turcilor¹⁾. Pe dinaintea ochilor adânc întristați ai mulțimilor, din cauza celei mai cumplite stări economice și politice, s'a fluturat perspectiva celei mai mari fericiri a veacurilor de atunci: libera stăpânire a pământului, adică eliberarea de sub jugul feudalismului. Li s'a spus sârbilor că, venind pe teritoriul austro-ungar, ei

1) St. Stanojevici, op. cit. vol. II. p. 3.

nu vor avea deaface nici cu turcii, nici cu feuzii; întreg pământul ce-l vor lua cu arma dela turci îl vor putea stăpâni în plină proprietate, fără să plătească vreo zeciuială, sau vreun alt impozit. Intr'adevăr, primirea sărbilor veniți în Ungaria s'a făcut în mod oficial, de comisiuni speciale, care le-au fixat până și locurile lor de așezare¹⁾).

Firește, momelile acestea, cu pământ și alte bună-tăți, au aprins imaginația populară și s'au răspândit cu iușeala fulgerului. Iată ce credea și ce cânta poporul pe acea vreme²⁾:

„Kad s'i Dzesar u nevoli nage —

A on sede pa nam knigu piše

I u knigu porucije Iepo:

Dizite se veliko i malo,

Vi otuda, a ja ciu oduda“...

„Eto vama polia i livada,

I bregova, šuma i dolina,

Gdie ocete, neka stado pase,

Gdie ocete nek bude plandište“*)...

O altă față a plecării sărbilor de pe meleagurile lor străbune ne-o arată istoricii proprii, mai vechi, cari unanim condamnă pasul făcut de Gheorghe Brankovici

1) Stevo Markovici: Seobe Srba, Sarajevo, 1927, p. 7.

2) Ilarion Ruvaraș. Odlomți o grofu Giorgiu Brankoviciu i Arseniu Trnojeviciu, Beograd, 1896, p. 114.

*) Când și împăratul la strâmtoare eră —

Se așeza și carte ne scria

Iar în carte frumos glăsuiă:

Ridicați-vă mari și mici,

Voi d'acolo, iar eu d'aici...

Iată vouă câmpuri și livezi,

Și dealuri, păduri și văi,

Unde vreți acolo să pască turma,

Unde vreți acolo faceți stâna...

și Arsenie Cernojevici. Panta Strecikovici și Stojan Novakovici¹⁾), califică fapta lui Cernojevici ca un act de fugă, de trădare, și chiar de nebunie. Ei descriu pe Cernojevici ca pe un om mic de suflet, lipsit de inteligență și fără nici un simț politic care, amăgit de promisiunile goale ale Austriei, se pretează la crima de a rupe din inima Serbiei jumătate de milion de oameni, pentru a-i transpune pe meleaguri străine. El n'a înțeles că, acest act nu putea folosi decât Austriei și gloriei acesteia.

Rusul Hilferding, ocupându-se de această chestiune scrie²⁾ că, dela catastrofa dela Kossovo, sârbii n'au trecut printr'o încercare mai grea ca aceea a mutării lui Cernojevici în Austro-Ungaria, dimpreună cu 37 mii familii, întâmplată la 1690. Cu alte cuvinte, fapta lui Cernojevici a fost considerată ca un adevărat dezastru național.

Peste tot, izvoarele citate o singură scuză găsesc pe seama lui Cernojevici și anume: cel puțin s'a dat de partea Austriei creștine, iar nu de partea Turciei păgâne.

Totuși, mai târziu, fapta lui Cernojevici a găsit și aprobări. El a știut, cu destulă istețime, să valorifice față de curtea imperială jertfa de sânge impusă poporului său, făurind dintr'o nevoie — o virtute: „aus der Noth machte er eine Tugend“³⁾). Drepturile și privilegiile stoarse de Cernojevici, prin virtutea sârbească impusă de împrejurări, au constituit, timp de două secole, platforma politică a sârbilor din Ungaria și o bogată sursă de amărăciune pentru românii bănățeni.

1) Ilarion Ruvaraș, op. cit. p. p. 106—107.

2) ibidem, p. 140.

3) ibidem, p. 147.

4. Privilegiile sârbilor.

Niciun refugiat sârb nu s'a stabilit pe pământul fostei Ungarii fără vreun drept special, sau privilegiu oarecare. Chiar cei dintâi imigrați sârbi, — despoți și nobili, — s'a bucurat de toate avantajile regimului feudal ungar, obținând din grația regilor cele mai întinse moșii, ca și nobilimea maghiară. Din această grație regală rezulta și un alt drept, de ordin spiritual, de o capitală importanță pe acele vremuri, și anume, că acești proprietari de pământ puteau să fondeze biserici și mănăstiri proprii, întocmai ca nobilii maghiari. Regele Matei Corvinul și Ladislau II, au consolidat acest drept al sârbilor prin faptul, că i-au scutit pe sârbi de zeciuiala ce trebuiau să o plătească clerului catolic, și pe care o puteau întrebuința pentru organizarea bisericii sârbești din Ungaria.

Dar drepturile și privilegiile acestea erau izolate, privind o seamă de indivizi, puși din grația regală în rând cu nobilimea maghiară. Marca masă națională era guvernată tot de preceptele feudalismului, adică îngroșa rândurile iobăgimei. Codificarea privilegiilor colective ale sârbilor se face de-abia la 21 August 1690, de către împăratul Leopold I., după lungi și migăloase tratative între episcopul Isaia Diacovici, — delegatul adunării naționale a sârbilor, ținută la 18 Iunie 1690 la Belgrad, compusă din episcopii, clerul inferior și șefii populari ai sârbilor de pe cele două maluri ale Dunării — și între Curtea imperială din Viena. Chiar înainte de apariția diplomei imperiale din 21 August 1690, — care publică textul oficial al privilegiilor, — împăratul Leopold I. își luase un angajament în acest sens prin manifestul din 6 Aprilie 1690, în preajma ofensivei încercată în Balcani, în contra turcilor. În acest manifest, — inspirat de un memoriu a lui Gheorghe Brancovici (1688) — chema la arme popoarele din

Balcani promițându-le, — dacă vor intra în rândurile armatelor sale, — să acorde tuturor provinciilor și popoarelor respective, libertate religioasă, facultatea alegerii unui voevod, precum și alte privilegii și drepturi. Totuși, acest manifest nu prezenta destule garanții pentru patriarhul Cernojevici care, prin tratativele angajate vroia să fixeze cu toată preciziunea drepturile sale și ale episcopilor săi. Anume, patriarhul Cernojevici intenționa să creieze bisericii sale și față de împăratul Austriei aceeași situație ca cea avută sub turci, unde i se recunoscuse dreptul de a numi pe mitropoliți, episcopi, etc., trimițând un simplu avis Poartei. Cu alte cuvinte, patriarhul Cernojevici cerea împăratului Austriei autonomia eclesiastică și o jurisdicțiune în toată amplarea ei, așa cum i-o recunoscuseră și turcii. Ca teritoriu al acestei jurisdicții sârbii cereau: Serbia, Bulgaria, Dalmația, Bosnia, Iliria, Herțegovina, Muntenegru, până la Mare, Croația, Ungaria, Sirmiu, Banat, etc., precum și „orice alte regiuni unde se mai găsesc sârbi, sau se vor găsi în viitor”.

Ca rezultat al acestor tratative, împăratul Leopold I, publică la 21 August 1690 diploma imperială de mai jos¹⁾:

LEOPOLD

din mila lui Dumnezeu, împărat august și ales al Romanilor, rege al Germaniei, Ungariei, Boemiei etc., etc., împărtășim grația noastră cesaro-regească și tot binele onorabilului, devotatului și preaiubitorului nostru Arsenie Cernojevici, arhiepiscopul bisericii orientale de rit grecesc al sârbilor, aceeași grație și tot binele episcopilor, clerului și credincioșilor, căpitanilor și vicecăpitanilor, apoi întregii comunități bisericești de același rit grecesc al sârbilor așezați în Grecia, Bul-

1) Traducere proprie după textul latinesc.

garia, Serbia, Herțegovina, Dalmația, Podgoria, Jenopolia și celelalte locuri anexate, și aceeași grație tuturor cititorilor și auditorilor din prezent și viitor. Am înțeles, nu numai din petiția înaintată de delegatul vostru Isaia Diacovici, episcop de Jenopol, ci și din predarea lui orală, exprimarea omagiilor voastre, pentru că v'am eliberat de sub jugul tiran al turcilor și v'am reintegrat în libertatea voastră strămoșească, am luat de asemeni act de promisiunea voastră solemnă că ne veți păstra devotamentul perpetuu ce ne datorăți pentru această mare binefacere, atât voi cât și urmașii voștri, având cea mai mare satisfacție că, recunoscând dreptul nostru și venind la sânul grației și clemenței noastre, ca stăpânitor și rege legitim al vostru, și că ați declarat cu un lăudabil curaj sufletească că în viitor voiți să trăiți și să muriți sub umbra protecției noastre; conform acestora, noi nu numai că vă primim individual și colectiv sub tutela noastră cesaro-regească, dar ca urmare la ferma hotărâre a sufletului vostru, dorim să întărim tot mai mult legăturile dintre voi, fiii voștri și noi, prin documente reale; părintește vă invităm să prindeți armele în viitor împotriva celui mai mare dușman al creștinismului și cel mai mare persecutor al vostru, sub protecțiunea noastră și conducerea comandanților noștri, pentru a șterge nedreptățile, calamitățile și multele mizerii ce vi s'au adus până acum în modul cel mai crud; și pentru că de la început să simțiți blândețea și dragostea puterii și stăpânirii noastre, potrivit cererii voastre am decis cu toată bunăvoința, să vă puteți păstra liber toate tradițiile sârbești, după calendarul vechi, conform legilor bisericii orientale de rit grecesc și să nu suferiți nici o molestare, acum ca și în viitor, în exercițiul acestora din partea nimănui, fie laic, fie cleric, având dreptul să alegeți dintre voi arhiepiscop de limba și naționalitatea sârbească, de-

semnat de reprezentanții eclesiastici și mireni, iar acest arhiepiscop al vostru să aibă dreptul de dispunere asupra tuturor bisericilor orientale de rit grecesc, de a consacra episcopi și de a numi preoți în mănăstiri, de a zidi biserici unde va fi nevoie, pe cheltuială proprie, în orașe și la sate, a instrui preoți sârbi, cu un cuvânt, să aibă, ca și până aci, toată puterea de a conduce bisericile de rit grecesc, ca și comunitățile de această confesiune, cu propria sa autoritate bisericească, în virtutea privilegiilor acordate vouă de înaintașii noștri, foștii glorioși regi ai Ungariei, în toată Grecia, Serbia, Bulgaria, Dalmația, Bosnia, Jenopolia, Hertegovina, precum și în Croația și Ungaria, unde de fapt există sârbi, și întrucât și până când ne vor rămânea credincioși și devotați nouă, bucurându-se, colectiv sau individual, de dreptul de autonomă conducere asupra lor. Mai departe, are dreptul autonom să dispună asupra tuturor gradelor ierarhice, ca arhiepiscopi, episcopi, călugări și tot felul de preoți de rit grecesc din mănăstiri și biserici, astfel ca nimeni să nu poată săvârși în aceste biserici și mănăstiri vreun abuz de putere, iar în ce privește contribuțiile decimale și locuință să se bucure de vechile drepturi inalienabile; asupra preoților, înafară de noi, să nu aibă nimeni puterea de a-i aresta, singur arhiepiscopul putând pedepsi pe eventualii preoți vinovați, după dreptul bisericesc sau canonic. Conferim și confirmăm toate bisericile și mănăstirile de rit grecesc, precum și toate bunurile aparținătoare acestora, ca și acelea ce aparțin arhiepiscopului și episcopilor, ori de ce natură ar fi, putându-le folosi în baza donațiunii făcută de predecesorii noștri; vom dispune ca bisericile creștine ocupate de turci să vi se restituie de îndată ce vor fi recucerite; nu vom tolera ca cineva, fie preot, fie mirean, să molesteze pe arhiepiscopul sau episcopii voștri atunci când vor vizita bisericile

din orașe sau sate, sau vor împărți învățăturei parohilor și credincioșilor. Am cea mai fermă convingere că vă veți năzui din toate puterile, să vă faceți vrednici de drepturile largi acordate de noi cu bunăvoința unui adevărat părinte, păstrând credința și devotamentul față de noi, totdeauna neschimbat și nezguduit de furtunile și răzvrătirile vremilor. Dealtcum vă asigurăm pe toți împreună și pe fiecare în parte de grația noastră cesaro-regească.

Data în orașul nostru Viena, în ziua de 21 August anul 1690, al 33-lea al domniei noastre romane, al 36-lea al domniei Ungariei și al 34-lea al Boemiei.¹⁾

Leo pold.

Dar împăratul Leopold acordând aceste privilegii n'a ținut seamă de dieta ungară, și de aici a luat naștere o dărză rezistență a organelor administrative ungare, fapt care a necesitat continue confirmări și reconfirmări a acestor privilegii, prin circa 40 de patente și legi²⁾, până când au putut fi aplicate. Nici nu era de mirare, căci privilegiile acestea tindeau să-i scoată pe sârbi de sub cărmuirea feudalismului, ceea ce era împotriva întregii structuri social-politice a Ungariei de atunci.

Cu ajutorul acestor privilegii a ajuns poporul pribeag al sârbilor — *die flüchtige Nation*, cum îl numește H. Schwicker³⁾ — să constituie stat în stat, și să robească indirect alte popoare, adăugăm noi.

1) Iovan Radonici, op. cit. p. p. 103, 168—172 și 208—209.

2) Mata Kosovaț: op. cit. p. p. 67—70.

3) Politische Geschichte der Serben in Ungarn, Bpest, 1880. p. 34.

III.

Luptele politice ale sârbilor

1. Lupta pentru privilegii.

Luând ca bază situațiunea politică internă din diferite timpuri a monarhiei austro-ungare, precum și obiectivul politic al sârbilor, manifestarea acestora se poate împărți în patru epoci principale:

- a) epoca medievală până la 1690;
- b) dela 1690 până la 1792;
- c) dela 1792 până la 1848;
- d) dela 1860 până la războiul mondial.

Deși, în general, obiectivul principal al politicei sârbești din Ungaria era lupta pentru aplicarea privilegiilor, — care s'a presungit până în timpurile moderne, — totuși, aceasta se poate împărți în mai multe faze, după cum sârbii se legau de sprijinul dinastiei habsburgice sau acela al Ungariei, precum și de locul unde se afla colonia sârbească, sub administrația Vienei, sau aceea a ungurilor.

Mai bine le-a mers sârbilor refugiați pe teritoriul Ungariei în epoca medievală, până la 1690, adică pe vremea când sârbii au cerut și au primit adăpostul oferit de clasa feudală maghiară. Am văzut la capitolul primelor imigrări sârbești, cu câtă generozitate li s'au dăruit cele mai întinse moșii, pe toată întinderea Ungariei. Dar feudalismul maghiar nu s'a măr-

ginit numai la danii materiale; el le-a acordat și drepturi de ordin spiritual, permițându-le să-și zidească biserici și mănăstiri. Regele Mateiu Corvinul și Ladislau II i-au scutit de zeciuiala percepută de clerul catolic și pe care o puteau întrebuința pentru organizarea bisericii sârbești.

În această epocă, imigrații sârbi n'au întâmpinat din partea ungarilor decât două dificultăți: una de ordin agrar, rezultând din însăși natura feudalismului, care — după cum se știe — privilegia o clasă iar nu poporul însuși; alta de ordin politic, care obliga pe unguri să ia anumite măsuri de precauțiune, împiedcând invadarea complectă a anumitor teritorii. Din acest motiv, ungurii opreau uneori pe feuzii sârbi de a aduce pe moșiile lor populație sârbească. O singură dată, adunarea maghiară din 1586—7 hotărăște evacuarea sârbilor din Barania, unde ei veniseră în număr cu mult prea mare.¹⁾

În urma privilegiilor acordate de împăratul Leopold I la 1690, sârbii așezați anterior exodului condus de patriarhul Arsenie Cernojevici, își pierd drepturile avute dela unguri; după această „*nefericită colonizare*” — după cum se exprimă Sava Tekelija la congresul din 1790 ținut la Timișoara — poporul sârbesc încrezător în privilegiile Vienei, a devenit în ochii ungarilor din popor „frate” — unul „tolerat”²⁾. Prin privilegiile lui Leopold I, sârbii își leagă soarta de dinastia care li le-a acordat, punându-se în conflict tot mai acut cu factorii politici ungari. Pe urma acestui conflict, contele Ferdinand Kolovrat definește situația sârbilor din punct de vedere constituțional în modul următor: Chestiunea poporului iliric nu este o chestiune rurală ungară (provincialis hungarica), ci o

1) Dușan Popovici, op. cit. p. 16.

2) *ibidem*, p. 21.

chestiune politică austriacă (austriaco-politica), pentru că sârbii constituie un patrimoniu al curții imperiale (*patrimonium domus Austriacae*), iar nu al regatului ungar. Cardinalul primat al Ungariei a concretizat aceeași chestiune în felul următor: În Ungaria sârbii sunt oaspeți investiți cu o situație privilegiată, dar nelegală¹⁾.

Cu toată această atitudine îndărătnică a Ungariei, sârbii ajutați din răspuțeri de curtea imperială, pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea izbutesc să se impună și statului ungar, obținând prin legea 27 din 1791 și 10 din 1792, încetățenirea bisericii ortodoxe cu toate consecințele ce decurg din acest drept, printre cari și dreptul de participare la ședințele dietei ungare a capilor bisericești, drepturi civile, precum și recunoașterea mult discutatei privilegii dela 1690²⁾.

Izbânda aceasta a sârbilor a fost atât de apreciabilă, încât, toată viața lor spirituală pe această vreme se concentrase la Buda și Pesta, — deci în chiar inima Ungariei, — unde își avusese temporar reședința sa și patriarhul sârbilor, și unde, mai târziu (1812) luă ființă cea dintâi școală normală sârbească, iar numărul sârbilor era de circa 20.000 suflete.³⁾

Firește, în teritoriile ungare guvernate de Viena, sârbii au fost scutiți de amestecul unghuresc, chiar și înainte de emanciparea lor politică din 1791—2. În Banat, care de la izgonirea turcilor (1716) și până la 1867 se guvernase direct de Viena (cu excepția perioadei dela 1780—1849), sârbii s'au bucurat de o situație nu numai privilegiată pentru ei, ci și profund nedreaptă și vătămătoare pentru români, cari, cu toate suferințele îndurate și jertfele aduse, n'au putut să intre în grațiile curții imperiale. Românii n'au fost recunoscuți

1) *ibidem*, p. p. 19, 20.

2) Borovszky Samu, *op cit.* p. p. 370—371.

3) Liubomir Lotici: *O Matiji Srpskoj*, Novi-sad, 1925, p. 9.

nici ca nație, nici ca biserică. Politica austriacă s'a ferit până să ne zică și pe nume. Românii făceau parte din poporul „iliric”, ceeace la Viena însemna popor sârbesc, dotat cu privilegiile bisericești și școlare. Cum în biserica aceasta privilegiată limba oficială era cea slavonă, și cum, mai departe, această limbă era luată drept „limba poporului”, în această limbă ni s'a slujit în biserică și aceeași s'a impus și în școală.¹⁾

De același tratament s'au bucurat românii și mai târziu când instrucția a început s'o organizeze statul. „Glorioasa noastră împărăteasă (Maria Tereza; N. A.) — scrie Grisellini²⁾ — totdeauna mărinimoasă și așteptând orice ocazie de a promova binele supușilor ei, a și luat măsuri ca în fiecare sat valah sau sârbesc să fie câte o școală în care poporul să învețe a ceti și scrie *sârbește*, pentruca și altcum să-l poată apropia de cultura, obiceiurile și sânguința sârbilor, căci aceștia posed mai multă industrie și iubesc mai mult agricultura și artele, decât valahii”.

Aprecierile acestea ale lui Grisellini (scrise în anii 1774—1777), adică în timpul domniei împărătesei Maria Tereza (1740—1780), vor să justifice politica anti-românească a Vienei, căci în ce privește însușirile sârbilor, Grisellini nu poate fi mai competent decât înșiși autorii sârbi, cari sunt cu totul de altă părere. Iovan Tivijici, renumitul geolog și etnograf, fost președinte al Academiei sârbe, constată tocmai contrariul, și anume, că sârbii nu au calități deosebite și nu sunt capabili de a da talente; iar Radoslav Markovici nu recunoaște conaționalilor săi nici măcar priceperea

1) Dimitrije Kirilovici : *Srpske osnovne škole u Vojvodini u 18 veku*, Sremski Karlovci, 1929, p. 41.

2) *Istoria Banatului Timișan*, p. 179.

în ale agriculturii. O specialitate neîntrecută au avut sârbii din Ungaria: luxul excesiv al femeilor.¹⁾

Dealtfel, Griselini se desminte el însuș atunci când vorbește despre însușirile poporului românesc²⁾:

„Valahii din Banat sunt unica națiune, care fără nici o deosebire se pricepe la orice fel de muncă. Ei lucrează la săparea canalurilor, la construirea clădirilor imperiale, — unde munca li se socotește ca robotă, — apoi la minele de cărbuni, cu un cuvânt la orice fel de muncă unde ei pot să câștige ceva“.

„Valahii au învățat imediat fabricarea sticlei și nu le lipsește destoinicia și experiența întru exploatarea minereului. Ei se utilizează și la cultivarea orezului“, — ceeace, desigur, înseamnă cel mai înalt grad de cultură agricolă.

Prin urmare, atașarea românilor la biserica și școala sârbească s'a făcut din motive pur politice, iar nici decum culturale. Abia la sfârșitul secolului al XVIII-lea începe politica Vienei să deosebească populațiunea din Banat după naționalitate, dupăce și-a plasat aci și pionii săi, pe șvabi. La 1776 apare catechismul lui Raici în trei limbi: slavonă, română și germană.³⁾ Bisericește însă, românii rămân și pe mai departe sub jurisdicția bisericii sârbești, care durează până la 3/15 Iulie 1865, când eparhiile de Arad și Caransebeș se constituie independent de mitropolia din Carlovăț, adică independent de diecezele din Timișoara și Vârșeț⁴⁾.

1) V. Iakșici: A magyarországi szerbek kulturája, Haszadik Szazad, 1913, XXVIII p. p. 503, 521.

2) Op. cit. p. p. 164, 170.

3) Dimitrije Kirilovici, op. cit. p. 68.

4) Andrei Ghidiu și Iosif Bălan: Monografia orașului Caransebeș, 1909, p. 127.

2. Congresul sârbilor dela 1790.

Cele mai multe congrese (sabor) ținute de reprezentanții sârbilor în veacul următor marei colonizări a lui Cernojevici (1690): la Buda (1691), Krušedol (1707, 1710), Carlovăț (1713, 1726, 1735), Beograd (1730, 1731, 1732) și numeroase altele ținute la Sremski Karlovți, — sunt de ordin administrativ sau electiv. În tot acest timp numai două congrese au avut caracter politic și anume: cel din 1691 și 1790. 1) Aceste două din urmă, în afară de caracterul lor politic, interesează și prin faptul, că ele tind la lărgirea programului politic al sârbilor: cel dintâi din inițiativă sârbească, iar cel de al doilea la sugestia Vienei.

Am arătat că, în această epocă, și chiar mai târziu, obiectivul principal al luptei politice sârbești era recunoașterea și aplicarea sinceră și reală a privilegiilor leopoldiene, ceeace, după o sută de ani, se și întâmplă. Cu alte cuvinte, sârbii stau constant pe baza drepturilor din diploma imperială din 21 August 1690, pe care am reprodus-o și în care nu se vorbește nimic despre vreo altă căpetenie sârbească în afară de patriarh, de drepturile acestuia, de libertatea cultului ortodox și autonomia lui interioară.

La congresul din 1691 ținut la Buda, sârbii își aduc aminte de manifestul din 6 Aprilie 1690 a lui Leopold I., care promitea *tuturor popoarelor*, — nu numai sârbilor! — și tuturor provinciilor din: Albania, Serbia, Moesia, Bulgaria, Silistria, Iliria, Macedonia, Rascia și altele dependente de regatul ungar, precum și tuturor popoarelor aflate sub jugul turcesc, — dreptul de a-și alege câte un voevod ²⁾, — și îl aleg ca atare

1) Dušan Popovici, op. cit. p. p. 17—18.

2) Iovă Radonici, op. p. p. 203—4.

pe Gheorghe Brancovici, — cerând insistent eliberarea lui din închisoare, — iar ca vicevoevod pe Ioan Monasterli.¹⁾ Hotărârea aceasta n'a fost însă ratificată de Curtea imperială, astfel că ea a rămas un simplu deziderat.

Pretenții de ordin teritorial, până la 1790, sârbii nu au ridicat. Dealtfel, un asemenea drept nici nu li s'a promis. Pornind de pe meleagurile străbune robite de turci, sârbii visau un pământ pe care să-l muncească și să-l stăpânească din punct de vedere agricol, iar nu național. Pe acea vreme, popoarele se diferențiau după religie; conștiință națională nici nu exista. Nici autorii sârbi nu prea afirmă așa ceva. D-l Dușan Popovici scrie, foarte vag, următoarele: „După căderea statului sârbesc, sârbii s'au mutat în mase mari în Ungaria, dar ideea de independență n'a dispărut cu totul niciodată²⁾” Și mai clar se vede aceasta din tratativele lui Isaia Diacovici duse cu reprezentanții Curții imperiale, în vederea redactării privilegiilor din 21 August 1690, care evita să precizeze odată pentru totdeauna granițele unui teritoriu național ce urma să fie supus jurisdicției patriarhului, ca sef al sârbilor. Sârbii cereau prin Isaia Diacovici o jurisdicție asupra poporului lor oriunde s'ar găsi sârbii în viitor³⁾.

Chestiunea unui teritoriu național sârbesc s'a pus mai întâi în congresul dela 1790, ținut la Timișoara și pe care, d-l Dușan Popovici ni-l descrie în felul următor⁴⁾:

Reformele împăratului Iosif II. (1780—1790), au produs în cuprinsul Ungariei o profundă amărăciune, și față de cari ungurii au început să reacționeze foarte

1) Dușan Popovici, op. cit. p. 18.

2) ibidem p. 16.

3) Iovan Radonici, op. cit. p. 172.

4) op. cit. p. p. 18, 22.

energic. Tensiunea și-a ajuns punctul culminant în momentul când ungurii au început să lupte deschis împotriva „sanctiunii pragmatice” — în temeiul căreia împărații Austriei erau și regi ereditari ai Ungariei — amenințând cu alegerea unui rege din dinastia Hohen-zollern. În afară de revocarea reformelor lui Iosif II. ungurii mai cereau și introducerea limbii maghiare în armată.

Pentru calmarea entuziasmului ostil al ungarilor, Viena își pune din nou în practică lozinca ei de totdeauna — *divide et impera* — și convoacă saborul sârbesc la Timișoara, la deschiderea căruia comisarul imperial invită pe sârbi să-și exprime toate doleanțele, promițând să le supuipe Curții imperiale întocmai („ganz unverfaelscht”).

Congresul acesta se deschide la 1 Septemvrie 1790, compus fiind din 100 delegați, din cari câte 25 delegați are: clerul, marii proprietari (spahii), miliția, precum și cetățenii de rând. În afară de sârbi au mai fost admiși episcopul Ardealului și Bucovinei, cu dreptul de a colabora la alegerea mitropolitului, dar nu i-a fost îngăduită participarea mitropolitului din Belgrad dimpreună cu câțiva delegați din Serbia, precum nici generalilor sârbi și ofițerilor din Graniță. Saborul acesta a fost unul politic, dar a soluționat și chestiuni școlare și bisericești. În acest congres s'a ales mitropolit Ștefan Stratimirovici.

Desbaterile congresului acesta au durat până la 7 Septemvrie, când se înaintează comisarului imperial petiția în care se cere:

1. Să se recunoască legalmente libertatea confesiunii ortodoxe;

2. Miliția sârbească să rămâie sub jurisdicția „Consiliului de războiu” din Viena. În cazul când Granița s'ar desființa — pentruca grănicerii să nu ajungă în rândurile iobagilor — să li se acorde, — pentru servi-

ciile din trecut, — o „Constituție” care să le garanteze toate libertățile și privilegiile. „La invitația comisarului, — de a-și fixa mai de aproape granițele unui „teritoriu separat”, congresul hotărăște să ceară ca atare Banatul, pentru că aci nu era încă introdusă administrația comitatensă”, — adică nu fusese administrat de unguri, ci de austriaci. Criteriul la alegerea teritoriului național-sârbesc, în acest congres, nu l-au constituit deci raporturile etnice sau istorice, ci faptul că, Banatul fiind administrat de Austria, prin aceasta sârbii nădăjduiau să se bucure de privilegiile obținute cu un veac în urmă, dar pe cari rezistența administrației feudale ungare le făcea iluzorii. D-l Dușan Popovici recunoaște, dealtfel, deschis că: „In Banat, în afară de sârbi, mai erau români și nemți, și pe această vreme sârbii nu mai aveau majoritatea nici în Banat”.

Dar d-l Dușan Popovici nu este singurul autor sârb care are o părere obiectivă în ce privește aspirațiunile teritoriale din trecut ale sârbilor. V. Iacșici spune următoarele ¹⁾:

„Poporul (sârbesc N. A.) niciodată nu s'a revoltat din motivul că nu i s'a dat Voivodina promisă, ci pentru neam și lege, dar mai ales împotriva exploatarei lui economice”.

„Toate aceste răscoale (Silianovici, Seghedinaț Pero) n'au ca scop dobândirea Voivodinei, ci apărarea libertăților religioase, economice și de limbă; ideia Voivodinei a sugerat-o Viena, în mai multe rânduri, pentru ajungerea unor anumite scopuri politice: de pildă, la congresul ținut în 1790 în Timișoara, însuș comisarul Schmidtfeld i-a încurajat pe sârbi să ceară un teritoriu separat și chiar a fixat granițele aceluia”.

În acelaș sens s'a rostit un glas și în ședințele con-

1) Huszadik Század, 1913, XXVIII, p. 513.

gresului dela 1790, acela a lui Sava Tekelija, care a spus următoarele:

„Domiciliul alor noștri a fost în Serbia și tot aceasta ni s'a promis și prin diplomele cu privilegii, iar nu o altă provincie. Cum să cerem, deci, să ni se dea dreptul de proprietate asupra unui teritoriu care este înglobat în Ungaria și a cărei parte integrantă este? Acum, ca și în vechime, Banatul Timișan aparține Ungariei; desfacerea lui ar fi în contradicție cu legile țării, cu diploma regală și nu este în acord nici cu privilegiile noastre. Privilegiile noastre se încheie cu următoarea clauză: „întrucât nu se împotrivesc cu legile țării”¹⁾.

Împăratul — scrie d-l Dușan Popovici — primind adresa congresului și-a exprimat perfectă sa mulțumire pentru modul cum a decurs, promițând să satisfacă, spre binele poporului sârbesc, toate cererile formulate. Răspunsul împăratului a fost primit de sârbi cu o deosebită satisfacție, iar la 3 Octomvrie s'a ținut o slujbă de mulțumire și laudă în biserica din Timișoara. Până la sfârșitul lui Noemvrie, biroul congresului a elaborat o amănunțită lucrare cu „zele i zahteve” (dorințe și deziderate) și care a avut o urmare în trei direcțiuni:

a) Întâi de toate, s'a atins scopul principal urmărit de Austria, forțând pe unguri să se împace cu Viena;

b) A luat ființă la 1791 Cancelaria Aulică Ilirică (Illyrische Hofkanzlei), — menită să-i protegiască pe sârbi — care însă, după votarea legilor de emancipare politică a sârbilor nu peste mult s'a suprimat;

c) Însfârșit, sub amenințările acestui congres, pus la cale de iscusita manevră austriacă, după o sută de ani de dârză rezistență, Dieta ungară aduce legea

1) Borovszky Samu, op. cit. p. 370—71.

27 : 1791 și 10 : 1792, prin care recunoaște privilegiile leopoldiene, precum și celelalte drepturi arătate.

Din lungul pomelnic cu „zele i zahteve“ numai ideea teritoriului național-sârbesc (Vojvodina) rămâne în suspensie, ca o momeală sigură pentru vremuri, complicațiuni și... nedreptăți viitoare.

3. A. „Vojvodina sârbească și Banatul Timișan“.

Sfârșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea constituie în istoria Ungariei un interval de timp în care conștiința și cultura națională ia o dezvoltare foarte mare. Ungurii, întotdeauna minoritari în țara proprie, în decursul veacurilor și-au însușit meșteșugul de a preîntâmpina din vreme orice surprinză a evoluției; și-au dat seama, că ceasul conștiinței naționale nu bătea numai pentru ei, ci pentru toate popoarele, și au început cu multă grijă coplectarea și adaptarea arsenalului lor politic, pentru ca ștergerea feudalismului — admirabil instrument de dominație a veacurilor apuse — să nu-i arunce pradă unor supuși mai tari numericeste. Noua lor tactică a început să se întrezărească foarte curând. Ei se năzuiau ca, beneficiind din plin de toate foloasele ideii naționale, să împiedice același lucru la alții, inaugurând numaidecât maghiarizarea cea mai nemiloasă a popoarelor nemaghiare, înainte ca acestea să se fi trezit la aceeași conștiință.

În ședințele Dietei dela 1790, ungurii lucrează cu zor și zel pentru ideea, cultura și politica lor națională. Pe această vreme se întemeiază Academia maghiară, Teatrul, Muzeul național, etc., iar în primele decenii ale veacului următor (1830) ei traduc în faptă maghiarizarea tuturor serviciilor și tuturor funcționa-

rilor, pe tot cuprinsul Ungariei istorice, subînțele-gând aici și Croația ¹⁾).

În epoca dela 1790—1848, sârbii din Ungaria n'au mai fost așa de solidari ca în trecut. Deși stăteau pe acciaș platformă politică cerând respectarea privilegiilor leopoldiene, ratificarea acestora de către Dieta maghiară (1791/2) i-a făcut ca, în loc de un singur stăpân, deacum să-și îndrepte ruga și privirea către doi. Amăsurat acestei stări de lucruri ei s'au divizat în două partide, după cum așteptau mila Vienei sau Pestei. Cei dintâi, avându-și centrul la Novi-Sad, reclamau pe seama poporului sârb, ca unitate etnică, realizarea integrală a privilegiilor și promisiunilor împărătești, mai ales în preajma anilor 1848, și anume: dreptul de a-și avea patriarhul lor, voevod ales precum și un teritoriu politic și administrativ propriu. Cei de-al doilea acționau din Pesta cerând egalitatea civică pentru sârbi, adică drepturi individuale, ceea ce cadra întocmai cu teza maghiară, deatunci și de mai târziu.

Ambele fracțiuni așteptau însă realizarea dezideratelor lor dela guvernul ungar, căruia i le și supun printr'o delegație trimisă la Pojon. În principiu, deci, ambele tabere primiseră orientarea Pestei, abandonând pe protectorul de veacuri care a fost Viena. Nu mai dârza rezistență și șovinismul implacabil al lui Kossuth i-a făcut pe sârbi să revie la vechiul patron, adică subț aripele proteguitoare ale Curții imperiale.

În adunarea sârbească ținută în *Sremski Karlovci*, la 1 Mai 1848, se scoate din nou la iveală diploma leopoldiană și, dându-se cefire textului privilegiilor, se proclamă întru patriarh Raiacici, iar voevod Ștefan Șuplikaș. La 3 Mai se ține o adunare și în Carlovăț care hotărăște ca: Sirmiu, granița militară din Sir-

1) Dușan Popovici, op. cit. p. 25.

miu, Barania și Bacika cu circumscripția Șașcaș și Becei, înfărșit Banatul dimpreună cu granița militară și circumscripția Chichinda, să se proclame „voivodat sârbesc”.¹⁾ Prin manifestul dela 1 Decemvrie 1848, împăratul confirmă alegerea lui Șuplikaș,—cel dintâi și cel din urmă „voevod” sârbesc, căci nu peste mult moare subit, numindu-se în locu-i generalul Mayerhofer,—și alui Raiacici ca patriarh, asigurând pe sârbi de toată sollicitudinea și dragostea sa, iar prin § 72 al regulamentului, din 4 Martie 1849 se precizează următoarele: „Voivodatul sârbesc va fi astfel întocmit, încât să-i asigure biserica și naționalitatea în sensul vechilor privilegii imperiale”.²⁾

În mod practic, Vojvodina sârbească se creiază prin patenta imperială din 16 Noemvrie 1849 și al cărei text este următorul³⁾:

„Județele de până acum: Bacibodrog, Torontal, Timiș și Caraș (Bacika și Banatul), mai departe: circumscripțiile Ruma și Ilok din județul Sirmiu, adică teritoriile acestora unite, vor forma, deocamdată,—până când se va hotări asupra pozițiunii viitoare a acestei regiuni a imperiului sau a încorporării lui definitive la un alt stat al Coroanei,—un ținut unitar administrativ, care se va guverna de către ministerul nostru, independent de Ungaria. Teritoriul acesta se va numi „Voejvodina sârbească și Banatul Timișan”. Ne rezervăm nouă înșine reprezentarea suveranității în acest teritoriu, iar populațiunea va participa în reprezentanța imperială întocmai ca și celelalte țări ale Coroanei.

„Administrarea acestei provincii se încredințează unui șef provincial cu sediul în Timișoara, căruia în interesul organizării administrației civile i se atașează

1) Dușan Popovici, op. cit. p. 26.

2) ibidem, p. 27.

3) Borovszky Samu, op. cit. p. p. 387—388.

un comisar ministerial. Având în vedere diferitele naționalități existente; ordonăm ca, această provincie să se împartă, amăsurat celor trei națiuni principale, în trei circumscripții, iar acestea, în plase. Circumscripțiile Ruma și Ilok din Sirmiu, precum și regiunile locuite de sârbi din Bacika, Timiș și Torontal, vor forma Voivodina sârbească. În semn de venerațiune față de națiunea sârbească din imperiu și amintirile sale istorice, suntem dispuși să purtăm, pe lângă titlul nostru imperial, și pe acela de „mare voevod al Voivodinei sârbești”.

„Șefului Voivodinei îi dăruim titlul de vice-voevod”. Murind colonelul Șuplikaș îndată după alegerea sa de voevod și înainte de crearea unității administrative de mai sus, în fruntea Voivodinei sârbești înființată la 1849 n'a stat nici măcar o zi vreun reprezentant al sârbilor. După Șuplikaș se investește cu titlul de voevod generalul Mayerhofer, care nici el nu-l poartă prea mult timp. În locul lui vine contele Coronini-Kronberg, care organizează administrația Voivodinei cu funcționari germani. Ii urmează baronul Șokcevic, apoi contele Bigeau de Saint-Quentin și însfârșit contele Mensdorf, adică mai toți germani. De aceea zice H. Schwicker că „Voivodina sârbească”, în afară de titlu, nu avea nimic național, opinie la care se atasează și d-l Dușon Popovici scriind¹⁾: „Așa zisul „Voivodat sârbesc și Banatul Timișan”, cum l-a delimitat guvernul vienez, are alte teritorii decât Voivodina sârbească dorită de congresul dela 1790, și alte raporturi etnice. Numărul total al locuitorilor era de 1.426.221 din care:

397.459 români
384.046 sârbi
335.080 germani

1) Op. cit. p. 28.

221.845 maghiari
 25.607 slovaci
 22.780 bulgari
 6.777 ruteni
 2.860 croați
 2.820 greci
 15.507 evrei“.

Din aceleași motive a exclamat, cu ocazia desființării Vojvodinei, întâmplată la 17/12. 1860, Svetozar Miletici, cel mai proeminent conducător al sârbilor din Ungaria: „Să-i sare ochii cui o va deplânge!“¹⁾.

În congresul ținut în ziua de Bunavestire 1861 — ultimul congres politic al sârbilor din Ungaria — sârbii au cerut o Vojvodină altfel delimitată și care să cuprindă²⁾:

a) Toată regiunea civilă a Sirmului, adică circumscripția Ruma, Ilok și Vukovar;

b) Bacika inferioară, fără graniță;

c) „Din Banat partea de lângă Tisa și Mureș, locuită de o populație sârbească împrăștiată, dimpreună cu Timișoara, care trebuia să fie capitala Vojvodinei“.

O Vojvodină astfel delimitată ar fi avut, — după d-l Dușan Popovici — dintr'un total de 1.001.354 suflete, 584.777 care vorbeau limba sârbo-croată, iar după confesiune ar fi fost 636.121 de pravoslavi.

Prin urmare, politica sârbească abia la 1861 îndrăznește să precizeze, în spațiu și după raporturi etnice, aspirațiunile sale teritoriale, căci la 1690 — chiar admitând că sârbii s'ar fi gândit la așa ceva — acel teritoriu național nu putea fi decât flotant, de vreme ce episcopul Isaia Diacovici, interpret autorizat al patriarhului Cernojevici, cerea drepturi și privilegii „oriunde s'ar găsi sârbii în viitor“; iar la 1790 însuș comi-

1) V. Iakșici, op. cit p. 513.

2) Dușan Popovici, op. cit. p. p. 28—29, 31.

sarul imperial, baronul Schmidtfeld a fost acela care a trasat granițele problematicei Vojvodine deatunci¹⁾. Dar nici după frământări și chibzuri de veacuri și nici încălecând Dunărea și Tisa, chemând în ajutor pe conaționali lor din alte provincii, sârbii nu-și pot forma o majoritate etnică sigură, care să le justifice politica imperialistă. Ei mai au nevoie de noțiuni vagi și elastice (cunoașterea limbei sârbo-croate sau pravoslavia), pentru a putea obține o proporționalitate de circa 50%. Această dificultate insurmontabilă pentru ei nu se explică altfel, decât prin geografia etnică românească a provinciei dintre Mureș, Tisa, Dunăre și Cerna, căreia, — după expresia poetului bănățean²⁾, — Cel de sus îi hotărâse această soartă din chiar ziua zămislirii ei:

*„Doar' mâna Lui cea tare, așa a vrut să sape,
Hotar grădinii mele, cu cele patru ape”...*

B. Reacțiunea românilor bănățeni.

A doua jumătate a veacului al XVIII-lea, pentru românii bănățeni înseamnă trezirea la conștiința națională, cu toate consecințele ce decurg dintr'însa. Subt acest raport evoluția politico-culturală a noastră coincide cu aceea a ungarilor, cari pe aceeași vreme încep să-și croiască noul drum al naționalismului, cu deosebirea însă, că românii bănățeni nu aveau situația privilegiată a ungarilor. Eliberați de subt jugul turcesc, românii ajung subt o dublă stăpânire: subt puterea politică a Austriei și subt cătușele religioase-culturale ale bisericii sârbești. Totuși, vigoarea românească a țâșnit de îndată ce legătura unei singure cătușe a cedat nifel.

1) V. Iakșici, op. cit. p. 513.

2) G. Bălțeanu: „Puntea”.

Ca și la unguri, naționalismul românesc a început să se manifeste în direcție culturală, în momentul când politica habsburgă a renunțat de a ne mai îngloba în naționalitatea „ilirică”, considerându-ne drept ceea ce suntem, adică români. Acest prim moment prielnic l'am identifica cu anul 1776, când Viena aprobă și apare catechismul lui Raici în trei limbi: slavonă, română și germană.¹⁾ Nu mai departe, decât la un an după aceasta, la 1777 vedem că Mihail Martinovici Roșu (1750—1826), traduce din nemțește o carte de pedagogie în limba românească (tipărită la 1785 la Viena), precum și un mare număr de cărți de filosofie practică pentru poporul românesc.²⁾ După Roșu urmează Paul Iorgovici, Dimitrie Țichindeal, apoi Constantin Diaconovici-Loga și alții, al căror număr creștea din ce în ce. În timp ce jurisdicția bisericii sârbești a durat până la 1865, culturalicește am putea zice, că ne-am emancipat încă dela 1777, în momentul când Mihail Roșu a avut conștiința sau intuiția de a scrie românește, iar nu latinește sau slavonește.

Momentul acesta este însemnat și din alt punct de vedere. În vreme ce catechismul lui Raici a dat imbold românilor de a se ocupa de toate ramurile culturii în limba românească, sârbii, — pentru a-și păstra linia tradițională bisericească, precum și platforma politică a privilegiilor, — au continuat cultul vechii limbi slavone și catechismul lui Raici s'a editat până la 1863, în șeaisprezece ediții.³⁾ Efectele acestei deosebiri s'au văzut mai târziu, atât în domeniul cultural, cât și cel politic.

Odată treziți la conștiința și cultura națională, nimic

1) D. Kirilovici, op. cit. p. 68.

2) Onisitor Ghibu, rev. Banatul nr. 3—1927.

3) D. Kirilovici, op. cit. p. 68.

mai firesc decât ca românii să tindă și la emanciparea de sub jurisdicția bisericii sârbești care, — după cum am văzut, — urmărea un ideal politic profund vătămător însăși ființei etnice a românilor. Mobilizarea conștiinței românești din Banat s'a făcut în revoluția din 1848/49, năzuindu-se să zădărnicească crearea Vojvodinei sârbești, din care urma să facă parte integrantă și Banatul, ceea ce însemna ca sârbii să ne poată robi și politicește, nu numai bisericește. Cum sârbii erau protejați de Austria, românii bănățeni nu puteau face altă decât să se dea de partea ungarilor. Procedând astfel, românii fugeau de o robie bisericească (și indirect și politică) prezentă, și care era cea sârbească. Stăpânirea ungurească nu prea trăia în amintirea românilor bănățeni. Aceasta se pierdea în negura trecutului îndepărtat, căci dela 1552 (ocuparea Timișorii de către turci), Banatul întreg, până la 1848, nu mai aparținuse Ungariei niciodată. Bineînțeles, nu aparținuse din punct de vedere administrativ, nu constituțional. În afară de asta, ungurii, ca naționalitate, până pe la mijlocul veacului al XIX-lea, nu existau în Banat. De vremea izgonirii turcilor din Banat (1716), o singură comună ungurească exista pe teritoriul Banatului, Zomborul-mic, situată acum pe frontiera româno-ungară. În fostul județ al Caraș-Severinului, cea dintâi comună ungurească, Udvarszállás s'a întemeiat la 1835 și care acum se află în Iugoslavia.¹⁾

Pentru cel ce cunoștea aceste realități istorice nu era greu de prevăzut ce răspuns vor da românii la invitația sârbilor de a trimite delegați la congresul dela 1 Mai 1848 din Sremski Karlovți. Pretenția aceasta a sârbilor a produs o adevărată consternare printre

1) Bodor Antal : Délmagyarországi telepítésk története és hatása a mai közállapotokra.

românii bănăţeni, dând loc la două contramanifestaţii, ambele ținute în Lugoj, hotărând ruperea definitivă a legăturilor cu sârbii şi chiar lupta cu arma împotriva lor.

Cea dintâi adunare românească se ține la 3/15 Mai 1848, la care participă 1000 delegaţi, fiecare reprezentând 500 suflete, adică, în total, jumătate de milion suflete. Desbaterile acestei adunări sunt relatate în *Gazeta Transilvaniei*, No. 40 din 1848 (p. p. 166—167).¹⁾ Intrebarea era: să trimită românii delegaţi la Carlovăţ, sau nu? — la ceea ce „*adunança între cele mai asurzitoare strigări protestă, că nicidecum să nu se trimită*”. Adunarea alege o delegaţie compusă din din preoţi şi mireni printre cari: protopopii Marcu din Lugoj, I. Vuia din Vărădia, N. T. Velea, E. Murgu, E. Gojdu, V. Bojinca şi alţii, autorizându-i ca, împreună cu ceilalţi români, să lucreze „*pentru trebile religioase ale românilor din Ungaria*”.

A doua zi după această adunare membrii delegaţiunii se întrunesc hotărând: *Ă merge la noul ministeriu unguresc, însoţită şi de o altă asemenea comisiune din partea fraşilor noştri lipoveni, timişeni şi arădani, spre a descoperi acolo starea religioasă a românilor cu sârbii şi a mijloci în puterea nouilor legi un congres curat românesc... pentru alegerea unui mitropolit român şi trebile noastre dinlăuntru şcolare-bisericeşti.*

A doua adunare cu popor se ține la 15/27 Iunie, pe Câmpul Libertăţii din Lugoj, convocată de Eftimie Murgu: de „alba, uriaşa, vecinica stâncă” (Cotruş), de „talentul mare care încălzise odată o lume plină de nădejdi” (Bogdan-Duică), de „mintea cea strălucită — cu soarele împotrivity” — cum îl caracterizase

1) Mihail Gaşpar: *Curierul Banatului*, Anul V. nr. 1 din 28 Aprilie 1929.

cântecul popular. În preajma acestei mari adunări el lansase următorul manifest:

„Fraților români bănățeni,

„Țara noastră se află în primejdie. Servienii din vecina țară a Slavoniei, răscolindu-se asupra Ungariei se sumeșesc a socoti țara noastră a Banatului ca o țară slavonă sârbească. Întru această nerușinată a lor semeție vedem noi cum acești revoluționari servieni încearcă a duce în ispită poporul acestei țări. Prin niște oameni de vița lor din Servia furișându-se în țara noastră se află ici-colo rătăcind, au făcut și fac tulburări pe marginile țării de către Dunăre și Tisa. Ei, în loc de a se astâmpăra, încă și mai departe caută a face rău în țara noastră.

„Datorința chemându-ne a ne apăra împotriva acestor revoluționari, am găsit de cuviință a ne aduna în orașul Lugoj, spre a ne sfătui împreună despre mijloacele trebuitoare pentru asigurarea țării împotriva acestor revoluționari.

„Pentru aceea doar alerg a chema pe toate comunitățile și pe toți patrioții acestei țări a Banatului, să aibă dragoste a veni spre a ne sfătui cu toții în treaba aceasta. Ziua adunării o hotărâm pe 15/27 Iunie 1848.

Datu-sa în *Logoj* în ziua de 17 Iunie 1848.

Eftimie Murgu“.

Zeci de mii de români au răspuns la această chemare, aducând următoarele hotărâri:

1. Înarmarea poporului român din Banat să se facă după putința în restimp de 6 zile pentru defensivă; iar după ce poporul va fi înarmat de către stat, să treacă în ofensivă;

2. Armele confiscate de către funcționarii de stat să se restituie poporului;

3. Se alege căpitan suprem Eftimie Murgu, însă „via petitionis“;

4. Actualii episcopi bănăţeni să fie subordonaţi căpitanului suprem;

5. Naţionalitatea pe seama românilor;

6. Introducerea limbii române în toate dicasteriile Banatului;

7. Poporul să depună jurământ pe „frăţietate, patrie şi naţionalitatea română“;

8. Adunarea numeşte vicar episcopesc pe proto-popul Petrovici-Stoichescu din Lipova la Timişoara, iar pe Ignatie Vuia din Oraviţa la Vârşeţ.

Astfel, românii bănăţeni, cu excepţia aceloră din graniţa militară, ajung în tabăra lui Kossuth. Luptând împotriva jugului prezent al sârbilor, ei nu ştiau că îşi prepară o nouă robie viitoare care, din fericire, a durat mai puţin decât cea sârbească.

Neputându-se românii scăpa de sârbi cu ajutorul ungarilor, ei se adresează şi Vienei.¹⁾ La 26 Noembrie 1849 ei trimit pe Constantin Udrea, Alexandru Ţanasovici şi Iova Popovici la Viena, pentru a protesta împotriva anexării Vojvodinei sârbeşti la Banat. În luna Decembrie a aceluiaş an, ei adresează împăratului o petiţie cu 600 semnături, cerând îmbunătăţirea soartei lor. Iar în Decembrie 1860 — anul desfiinţării Vojvodinei sârbeşti — românii se adresează cu o nouă petiţie împăratului, cerând ca, Banatul să fie subordonat cancelariei aulice transilvănene şi administrat separat. Pentru garantarea intereselor celor 600.000 români, să se instituie o dietă provincială în Timişoara. Mai departe se cerea, ca Banatul să fie împărţit în trei unităţi administrative (judeţe), având în frunte câte un şef naţional. În capul regiunii administrative române să fie numit un „căpitan român“.

1) Dr. Gh. Popovici : Istoria Românilor Bănăţeni, p. p. 372—374

Iar dacă sârbii s'ar declara pentru unirea cu Croația, atunci Banatul să fie atașat Transilvaniei.

Ceeace a urmat, — se știe. Stăpânirea politică maghiară și-a întins cu lăcomie tentaculele asupra întregului Banat, voind, ca și sârbii, să răstoarne solida operă a Creatorului. Dar după eforturi zadarnice de jumătate de veac se răstoarnă ea însăși. E pățania tuturor acelora cari se încumetă să lupte împotriva Firii...

4. Politica sârbilor dela 1860—1914.

Importanța elementului sârbesc din Ungaria a început să slăbească pe măsură ce epoca războaielor cu turcii, cât și aceea a luptelor interne, se apropia de sfârșit. Cu reorganizarea politică a monarhiei habsburgice pe bază dualistă (1867), în lupta politică cu ungurii, sârbii, lipsiți de concursul secular al Vienei, n'au mai putut juca rolul însemnat de altădată. Acest rol principal a revenit românilor, acestora pe cari până aci îi oprimase toate celelalte neamuri dominante, prin protecție și privilegii: ungurii, austriacii și sârbii. Simplul fapt al concentrării opresiunii în mâna unui singur stăpân, în aceea a ungurilor, ne-a dat putința să ne ridicăm, dintr'odată, deasupra tuturor celorlalte neamuri din Ungaria, lucru pe care și sârbii îl recunosc. „Românii n'au avut organizația lor bisericească, ei erau supuși aceleia sârbești. Abia la 1864 reușesc să-și aibă propria lor organizație bisericească. Ei ajung la o mare importanță în Ungaria abia în jumătatea a doua a veacului al XIX-lea, nu atât prin organizația lor politică și culturală, cât mai ales prin numărul lor”, — scrie d-l Dușan Popovici¹⁾.

1) Op. cit. p. 35.

Anexați Ungariei și declarați egali cu celelalte naționalități, sârbii nu s'au mai putut menține la nivelul pretențiilor lor exagerate. În lupta, egal de dificilă pentru toate națiunile nemaghiare, au eșit la iveală realele virtuți, ca și scăderi ale tuturor. „S'a dovedit, — scrie d-l Dušan Popovici¹⁾ — că poporul sârbesc din Vojvodina nu este format, nici din punct de vedere politic, cultural și nici social, ca ceva întreg. Totul este fărâmițat, împrăștiat, neînchegat“. Sârbii din Ungaria au trăit și s'au manifestat politicește exclusiv prin virtutea militară impusă. Trecând epoca războaielor, romantismul și viața lor patriarhală nu se puteau deloc adapta exigențelor vieții moderne. În această epocă, problema politică a naționalității a devenit o problemă culturală și economică, pe care sârbii neputând-o stăpâni, ei au dat tot mai mult înapoi. La sfârșitul veacului trecut și până în preajma războiului mondial, sârbii ajunseseră într'o stare soră cu pasivitatea și pe urma faptului că, organizarea luptei politice și economice a sârbilor era condusă de croați, din Zagreb, iar nu de sârbii din Vojvodină.

Dar letargia politică a sârbilor mai are și o altă explicație. Ea provine din platforma politică ireală pe care o adoptaseră. Legându-se de diploma cu privilegiu ca orbul de gard, timp de aproape două secole, punându-și nădejdea, când în austriaci, când în unguri, ei au scăpat din vedere singurul obiectiv politic cu adevărat salvator, de care românii neprivilegiați au fost feriți. Ei n'au priceput, că privilegiile leopoldiene, chiar respectate *ad litteram*, ar fi fost, totuși, o încadrare reală în viața unui stat străin și renunțarea la o politică națională proprie. Căci iată ce scrie Szekfű Gyula²⁾, unul din cei mai reputeți

1) op. cit. p. p. 85, 81—82.

2) A magyar állam életrajza, Budapest, 1923, p. 177.

istoriografi maghiari contemporani, în legătură cu deşteptarea la conştiinţa naţională a naţionalităţilor din Ungaria, născută pe urma războaielor lui Napoleon:

„Graniţele statului ungar nu coincideau cu graniţele etnice ale acestor naţionalităţi; din această stare geografică, cu vremea au rezultat consecinţe foarte grave, care însă, pe-atunci nu s’au prea luat în seamă, deoarece punctul central cultural al acestor naţionalităţi găsindu-se înăuntrul graniţelor statului ungar, teritoriile ungare au fost acelea care exercitau putere atractivă asupra celor de dincolo de hotare. Mişcarea sârbească şi-a împrumutat formele şi scopul ei dela renaşterea naţională maghiară, cu care era în legătură permanentă. Centrul mişcării românilor se găsea, deasemeni, dincoace de graniţele ungare. Dar, — deşi iniţiatorii ei erau români de cetăţenie ungară, — mişcarea lor, chiar dela început s’a îndreptat împotriva ideii de stat maghiar. Din punct de vedere al originii, mişcarea românilor se aseamăna cu cea italiană; ca şi aceasta se alimenta din amintiri istorice, dar în loc de temeluri istorice reale, ea pornea dela construcţiuni false, în sensul cărora ei ar fi locuitorii autohtoni ai Ardealului, cari, cu mult înainte de venirea ungarilor ar fi trăit aci în cadrele unui puternic imperiu daco-roman. Prin urmare, Ardealul, leagăn al naţionalităţii române, le revine lor, iar instituţiunile politice maghiare şi săseşti trebuie să dispară în faţa dreptului lor istoric“.

Concepţia politică fundamental greşită, precum şi celelalte circumstanţe amintite mai sus, au făcut ca sârbii să nu mai poată fi unitari în manifestările lor politice. Deşi congresul politic dela 1861 se declarase pentru o Vojvodină sârbească, nu toate cercurile politice sârbeşti împărtăşeau această părere.

Svetozar Miletić, cea mai proeminentă personalitate din această epocă, porneşte pe o cale cu totul

opusă, spunând: „În acest an (1860 N. A.) vom sfârși definitiv cu stăpânirea de până acuma, cu stăpânirea austriacă... În ce-i privește pe unguri, mergem la dâșii și vom vedea“¹⁾. Iar după ce a luat contactul cu cercurile maghiare, în anul următor întemeiază *partidul popular sârbesc*. Apucând pe această cale, indiferent de scopul pe care-l urmărea, Francisc Deák, „înțeleptul patriei“ astfel l-a primit în Budapesta: „Este un sârb înfocat, dar bun patriot“²⁾.

Făcându-se împăcarea austro-maghiară (1867), Milețici părăsește alianța sârbo-maghiară și la începutul anului 1869 formulează principiile călăuzitoare ale așazisului „*program dela Becicherec*“, acceptat la 1872. Punctul 1 din acest program face trimitere la hotărârile congresului dela 1861, pe care ar vrea să le aducă în concordanță cu spiritul constituției maghiare. Acest principiu fundamental nu se schimbă și nu evoluează până la 1895, când sub influența lui Mihail Polit, sârbii trec, ca și celelalte naționalități din coprinsul Ungariei, la principiul autonomiei.

Dar sârbii n'au putut forma o singură tabără, nici în temeiul programului dela Becicherec și nici în baza aceluia dela 1895, având mereu două partide: liberal și radical. Partidul radical, având ca șef pe Tomici Jaša, ginerele lui Svetozar Milețici, deși de formă mai ținea la programul dela Becicherec, deci și la privilegiile leopoldiene, totuși, nu s'a ferit de o colaborare cu ungurii. De vremea guvernului de coaliție din Ungaria, deputații radicali sârbi erau în colaborare cu acesta, dar în același timp făceau parte și din clubul parlamentar al naționalităților, din care apoi au eșit fără să declare dacă se lapadă sau nu de programul comun al acestora.

1) Vasa Staici: „Svetozar Milețici, zivot, rad i ideje, Novi-sad, 1926. p. 12.

2) Vasa Staici, op. cit. p. 14.

Monitorul oficial al partidului liberal era ziarul „Branik”, iar al aceluia radical „Zastava”, ambele apărând la Novi-sand¹⁾).

Politica lipsită de unitate și de vigoare, transacționistă, urmată de sârbii din Ungaria, a îndemnat pe poetul Jovan Jovanovici²⁾, să le adreseze reproșul de mai jos, ce se referea și la Svetozar Miletici, care inaugurase aceasta tactică:

*„Zato Srbin glavu spušta
u dremezu svom
...tako li ćeš zar preminut,
stv sokole moi?”*

*(De aceea sârbul își pleacă capul dormitând,
Așa vrei să te eliberezi, oare, bătrânul meu șoim?)*

1) V. Jaksici, op. cit. p. p. 513—517.

2) Vasa Staici, op. cit. p. 18.

IV.

Populațiunea Banatului la diferite epoci.

Statistici, nici măcar relativ complete, asupra populațiunii din Banat, până după alungarea turcilor, nu sunt. Evul mediu era epoca feudalismului, în care interesau proprietățile, iar nu popoarele. Proprietarii nobili fiind razimul Coroanei și singurul element constitutiv de stat, numai lista acestora se făcea, numeric și nominal. Marea colectivitate, masa nu interesa decât în bloc, din punct de vedere fiscal și religios atunci când ea era de legea catolică. De aceea, în veacul al XV-lea, urmele satelor și orașelor românești apar doar în expresii ca: „*possessio valachica*”, sau „*oppidum regis desertum valachicale*”. Nu există statistici propriuzise nici din epoca ocupațiunii turcești, deoarece defterile fiscale ale acestora nu sunt complete decât în ce privește districtul Cenad¹⁾.

Cele dintâi statistici sunt acelea făcute de generalul Mercy, la 1717 și 1725, imediat după alungarea turcilor din Banat, coprinzând lista completă (dar nu exactă, deoarece rezultatul acestora diferă) a comunelor, caselor și locuitorilor după naționalitate din cele 11 districte bănăfene, și care ne dau oarecare indicii cu privire la proporția numerică dintre ro-

1) Silviu Dragomir, op. cit.

mâni și sârbi. După statistica din 1717 erau 21500 case în 688 comune. În cea din 1725 erau numai 560 comune, deci cu 120 mai puțin, indicând, în același timp, 343 localități părăsite. După naționalitate, în districtul Timișorii erau 19 comune locuite de români, 17 de sârbi, iar 4 mixte; în districtul Palanca, 42 românești, 8 sârbești; în districtul Panciova 12 sârbești; în Caransebeș 75 românești; în Ciacova 49 românești, în Orșova toate 37 comune sunt românești.

D-l Dragomir, după care publicăm aceste date face următoarele comentarii¹⁾:

„Din această statistică, ceea ce remarcăm, înainte de toate, este numărul restrâns de comune din cele trei districte situate în imediată apropiere de Tisa. Abia găsim atâtea comune: 54, locuite, firește, de sârbi, câte comune românești erau, spre pildă, în districitul Ciacovei. Restul teritoriului și-a păstrat sub turci caracterul românesc. Districtele sârbești mai erau, în afară de acestea însă, relativ și foarte slab populate: abia găsim în districtele sârbești 1798 case, în vreme ce în districtele românești erau, spre pildă, la Vârșeț 3503 case, la Ciacova 3492, la Caransebeș 3915 și la Palanca 2377 case. Evaluând deci, la circa 100 mii suflete populația Banatului în momentul când s'au retras turcii, românii formau un contingent de cel puțin 80% al populației întregi. Și ca să ne convingem de importanța elementului românesc chiar în Timișoara, ajunge să cităm pe Matias Bél, cunoscutul istoric ungur, care a umblat prin 1720—30 prin Banat și care mărturisește că „*nihil sermone valachico Temesvarini est vulgatus*”, sau că „*Valachi incolunt. potissimum, provinciam*”²⁾).

1) Silviu Dragomir, op. cit.

2) Compendium Hungariae geographicum, ad exemplar notitiae Hungariae novae historico-geographicae, Mathiae Bél, in partes IV., Posonii 1753, pag. 139.

Cea dintâi statistică, în sens modern, ne-o dă Francisc Griselin¹⁾, după care, numărul populațiunii, în Banat, fără districtele: Panciova, Palanca-nouă, Mehadia și cele 23 sate aparținătoare Caransebeșului, la 1770, era:

183,450 *români*,
78,780 *sârbi*,
8,683 *bulgari*,
5,272 *țigani*,
43,201 *germani, italieni, francezi*.

În nota cu care însoțește această statistică, Griselin observă că, populațiunea întregului Banat s'ar putea evalua la circa 450.000 suflete, dacă i s'ar adauga și numărul locuitorilor din comunele și districtele de mai sus.

Pentru anul 1797 avem două statistici; una publicată de V. Iakșici²⁾, după care, la această epocă erau:

394,228 *români*,
147,050 *sârbi*,
126,634 *șvabi, unguri, etc.*

A doua statistică, tot pentru anul 1797, ne-o dă d-l Dușan Popovici³⁾ și care arată:

În dieceza Timișorii: 196,211 *români*; 147,140 *sârbi*;
„ „ Vârșefului: 198,017 *români*; 26,513 *sârbi*;
„ „ Aradului: 292,896 *români*; 11,622 *sârbi*.

După această statistică deci, populația Banatului, *fără granița militară* și *fără celelalte naționalități*, la 1797, a fost:

1) op. cit. p. 145.

2) Silviu Dragomir, op. cit.

3) op. cit. p. 57.

In dieceza Timișorii: 196,211 români; 147,140 sârbi;

„ „ Vârșefului: 198,017 români; 26,513 sârbi;

In total: 394,228 români; 173,653 sârbi.

Asupra graniței militare, d-l Dușan Popovici nu publică o statistică a aceleiaș epoci, pentru ca să putem obține un total general pe întregul Banat. D-sa ne dă o statistică pentru anul 1840¹⁾, din care însă, nu putem scoate decât numărul românilor (141,381), singurii cari trăesc exclusiv pe teritoriul Banatului, căci numărul sârbilor, nemților, etc. este înglobat în acela al conaționalilor lor din Croația și Slavonia, care și ele își aveau granița lor militară.

Dacă la numărul românilor din 1797 am adăuga și pe acela arătat în granița militară la 1840, atunci, în întregul Banat, în prima jumătate a veacului al XIX-lea am avea: 535,609 români.

Raportul, din punct de vedere etnic, al populațiunii, se evidențiază și mai clar în procente:

In dieceza Timișorii: 57.05% români; 42.05% sârbi;

„ „ Vârșefului: 88.2% români; 11.3% sârbi.

Din aceste procente, calculate de d-l Dușan Popovici²⁾, vedem că, la 1797, românii aveau o majoritate absolută și în dieceza Timișorii, în care intră și județul Torontal, unde sârbii pretind a fi fost cei mai tari în toate vremurile. Dealtfel, adevărul acesta reiese și din următoarea statistică, publicată tot de d-l Dușan Popovici³⁾, care dovedește, în mod neîndoios, că sârbii s'au așezat aci abia în veacul al XVIII-lea și XIX-lea:

1) ibidem, p. 149.

2) op. cit. p. 58.

3) ibidem, p. 63.

In județul Torontal erau:

	1720	1880	1910
maghiari		81,915=15,43 ^o / _o	128.405
nemți		165,419=31,15 ^o / _o	165.779
slovaci		12,781=2,41 ^o / _o	16.143
ruteni		3=0,01 ^o / _o	
români		81,729=15.39 ^o / _o	86.937
iugo-slavi			4.303
sârbi	13,000	176,857=33.31 ^o / _o	199.750
alții		12,257=2.30 ^o / _o	13.923
In total		530,978	615,151

Mai cunoaștem o statistică generală a Banatului pentru anul 1847, publicată de Vladimir Jakšici ¹⁾, după care erau:

497,595 români,
264,864 sârbi,
338,015 șvabi, unguri.

1) Silviu Dragomir, op. cit.

Statistica bisericii sârbești¹⁾ întocmită la 1905 arată — după calculul făcut de noi comună de comună — în Banatul întreg: 280,805 sârbi.

După statistica oficială ungară din 1910, populațiunea Banatului se repartiza astfel²⁾:

592,049 români,
284,329 sârbi,
287,545 nemți,
242,452 unguri.

La 1912, după Vladimir Jakšici³⁾, Banatul avea:

592,052 români,
275,615 sârbi,
387,544 nemți,
243,152 unguri,
76,158 alții.

Insfârșit, mai amintim că, statistica oficială iugoslavă din 31 Ianuarie 1921⁴⁾, în *Vojvodina* (Banat, Backa, plus celelalte teritorii foste ungare) arată un număr de: 73,938 „români sau fânțari”.

Din toate aceste statistici se degajează o concluzie din cele mai importante și anume: că recensământul populațiunii în Banat s'a făcut exclusiv de organe străine: austriace, ungare sau sârbești care, prin tendințele lor politice de stat (austriacii, ungurii), sau național-bisericești (sârbii), aveau tot interesul să comprime numărul românilor, scoțând la iveală elementul simpatetic lor. De aci variațiunea cifrelor și omiterea din calcul a unor regiuni. Totuși, realitatea era atât

1) Mata Kosovač: op. cit.

2) Felix Milleker: *Kurze Geschichte des Banats, Werschetz*, 1925, p. 47.

3) Silviu Dragomir, op. cit.

4) Dušan Popovici, op. cit. p. 68.

de evidentă, încât statisticile din toate vremurile și de sub toate regimurile politice au fost nevoite să recunoască caracterul etnic românesc al Banatului. In fața cifrelor adunate și publicate de înșiși autorii sârbi, cade întreaga lor teorie istorico-politică, iar teza istoriografiei românești și adevărul istoric câștigă o probă irefutabilă, pe care nu o poate înlătura nici o mistificare.

V.

Propaganda sârbească în străinătate.

Am văzut că, după autorul sârb, V. Iakșici, populațiunea Banatului, la 1912, era de 1,574,557 suflete din care, 275,651 sârbi, adică 17%. Raportați la întregul Banat, sârbii aveau deci abia cu circa 2% mai mult decât cum era reprezentat elementul românesc la 1880 în județul Torontal: (15.39%) și unde sârbii pretindeau că am fi fost foarte slabi.

Această stare de lucruri însă, sârbii au tăinuit-o cu multă grijă. De câte ori se putea numai, ei înglobau pe sârbii din Banat în numărul general al conaționaliilor lor de dincolo de Tisa și Dunăre. Manevrând în felul acesta cu cifre mari, ei se dădeau la cele mai îndrăznețe afirmațiuni, și anume că, în Banat sârbii ar fi având o majoritate relativă.¹⁾ Inferioritatea lor numerică îi supăra așa demult, încât sârbii au făcut și fac totul pentru a elimina până și numele de Banat, dat acestei provincii de eruditul Marsigli, tinzând a-l înlocui cu acela de Vojvodină care de fapt n'a existat niciodată, deoarece această denumire le permitea să recurgă la ajutorul numeric al sârbilor din alte provincii, din Bacika și Sirmiu, mistificând adevărul cu privire la Banat.

Tactica aceasta sârbii au împrumutat-o dela un-

1) V. Iakșici, op. cit.

guri cari, din aceleași motive, au căutat să popularizeze denumirea de „Délmagyarország“, pe românește: Ungaria de sud.

În străinătate, unde controlul celor interesați nu i-a putut urmări, sârbii ori au evitat cifrele, — cum a procedat d-l Iovan Radovici în cartea-i citată, — sau au răspândit, pur și simplu, cifre imaginare. Ajung două exemple ca să fim pe deplin lămurii în această privință.

Vorbind la „*École des hautes études sociales*“ din Paris, despre aspirațiunile sârbo-croaților, istoricul Albert Malet, afirma la 1913, — desigur la sugestia celor interesați, — că numărul sârbo-croaților este de 10 milioane, *din cari 700.000 trăesc în Banatul Timișorii*.¹⁾

Autorul rus G. I. Kapciev, scrie despre Banat, următoarele²⁾:

„Între altele, românii pretind, din motive ce nu se cunosc, și partea de răsărit a Banatului. Dar din punct de vedere etnografic românii nu au nici o bază reală de a revendica acest ținut, ceeace și istoricește se poate dovedi:

„Banat au numit, în veacului al XVI-lea și XVII-lea, slavii de sud, teritoriul asupra căruia se întindea jurisdicția Banului.

„Astăzi se numește Banatul Timișorii partea de sud a Ungariei, dintre râurile Bega, Tisa și Dunăre, populată în majoritate cu sârbi. Banatul are o suprafață de 28,040 km.² și 11½ milion de locuitori; din aceștia procentul românilor este de 14 în partea sud-vestică“.

Deschis, sârbii încep să conteste drepturile României asupra Banatului după încheierea tratatului nos-

1) Huszadik Század, 1913. XXVIII. pag. 130.

2) Sovremennaja Rumînia i eia naționalni ideal, Petrograd, August 1916.

tru de alianță, desfășurând o propagandă din cele mai intense. În epoca dela 1916—1919, apar o sumedenie de lucrări istorice și politice asupra Banatului, în limba franceză și engleză, printre care și cartea citată a d-lui Iovan Radovici.

Punând față în față propaganda sârbească cu aceea a noastră, trebuie să recunoaștem că am fost inferiori. În timp ce sârbii au mobilizat întreaga opinie publică din țările aliate, noi ne-am bizuit, aproape exclusiv, în litera tratatului de alianță și în duzina de articole publicate în diferite gazete străine. Noi n'am dat nici o lucrare documentată și de proporții mari cu privire la Banat. Nu avem o asemenea lucrare nici până acum, deoarece nu s'a găsit încă românul care să se conforme devizei populare:

„Mai bine mai târziu, decât niciodată!”

VI.

Banatul la Conferința de pace.

Am ajuns la capitolul cel mai greu al lucrării noastre, pentru că suntem puși în situația de a scrie istorie contimporană, — pentru contimporani. Momentul ce urmează a fi descris este prea apropiat, rana noastră sufletească prea adâncă, iar oamenii noștri politici, cari au colaborat, într'un fel sau altul, la fixarea granițelor țării, sunt încă în viață, astfel încât, dacă am intra în toate amănuntele dramei Banatului, cu toată obiectivitatea ce ne-am impus, n'am putea evita greșeli și înstrăinări de simpatii. Această împrejurare pe deoparte, de alta scopul lucrării de față fiind să adune toată suflarea românească într'o singură tabără pe chestiunea Banatului, nu să rupă rândurile, ne face să expunem faptele exclusiv în cadrul relatărilor oficiale, lăsând generațiunilor viitoare sarcina și durerea de a releva și discuta eventuale omisiuni, greșeli, sau vinovății.

Ion I. C. Brătianu, primul delegat al României la Conferința de pace, într'o scrisoare din 9 Februarie 1919, adresată lui Mihail Ferekide, președinte ad-interim al Consiliului de miniștri, descrie inaugurarea și urmarea tratativelor cu privire la Banat în modul următor *):

*) Ion Rusu-Abrudeanu: România și Războiul mondial, București, 1921, p. 323—47.

...„In prima şedinţă dela 20 Ianuarie, fiind prezenţi şi delegaţii sârbi, am expus situaţiunea României în războiu şi chestiunea Banatului. Precum vedeţi, am stat dar pe tărâmul tratatului, dar tot ce am putut obţine a fost să nu mi se nege existenţa lui din partea celor trei aliaţi ai noştri.

„După expunerea mea, sârbii au declarat că ei nu recunosc tratatul, deoarece a fost secret, au revendicat vestul Banatului împreună cu oraşul Timişoara pe temeiul etnic, deşi au recunoscut singuri că chiar în această parte nu sârbii, ci germanii sunt în majoritate, dar au pretins că germanii fiind învinşi, nu mai trebuie socotiţi.

„Un alt motiv ar fi faptul, că mai mulţi sârbi de seamă, între cari şi mareşalul Putnik s'ar fi născut aci.

„Un al treilea cuvânt l-au scos din voivodatul sârb, care a fost creiat, fără a funcţiona, între anii 1849—1860. Au mai invocat, că armata sârbă, victorioasă, l-a ocupat, că e grânarul Serbiei, şi că constituie o zonă de apărare a Belgradului.

„Am replicat că tratatul fusese discutat cu Rusia tocmai fiindcă reprezenta mai direct interesele sârbe, că dacă el a fost secret, consecinţele lui însă au fost cunoscute, şi că nimeni nu poate nega că una din ele a fost posibilitatea menţinerii frontului dela Salonic şi deci tot ce s'a desvoltat pe dânsul.

„Voivodatul, inexistent de fapt, nu împiedecă ca în curs de o mie de ani Banatul să fi constituit o unitate politică şi geografică. Am arătat că Serbia nouă are regiuni agricole bogate dincolo de Tisa şi în Macedonia şi am declarat că pentru apărarea Belgradului, vom da toate garanţiile necesare.

„Am conchis cerând ca trupele sârbe să fie evacuate din Banat, ceeace a scos din fire pe Vesnici, care a declarat, că de ce cele româneşti nu au putut

intra? La aceasta nici n'am răspuns, m'am mulțumit să atrag atențiunea unora din reprezentanți asupra violenței și necuvlinței care nu permit înțelegeri directe între noi și sârbi, precum unii ne sfătuiau.

„Deatunci ni s'a vorbit de diferite transacțiuni posibile. Am răspuns celor cari mă întrebau dacă nu s'ar putea găsi o linie de frontieră în interiorul Banatului, că din momentul ce ea trece Dunărea primejdia este nu că nu s'ar găsi o linie, ci că s'ar găsi zece, adică arbitrarul, și deci o frontieră în felul celei pe care o avem în Dobrogea“...

Cât privește restul tratativelor, Ion I. C. Brătianu scrie mai departe:

„In memoriile pe care le-am prezentat la Conferința păcii, guvernul român s'a străduit să arate, cu toate probele și claritatea necesară, motivele de ordin geografic, etnic, economic și politic, pentru cari Banatul nu trebuie să fie împărțit și trebuie să fie revendicat în întregime de români, întrucât aparține teritoriului pe care s'a format și s'a dezvoltat în nordul Dunării, poporul român din punct de vedere etnografic și istoric.

„De cât știm, nici unul din argumente n'a fost respins prin contra argumente prezentate de guvernul sârb la Conferința de pace în memoriile oficiale și scrierile speciale, prin care acest guvern a cerut împărțirea Banatului între România și Serbia.

„Cu toate acestea, dacă trebuie să luăm în seamă informațiunile noastre, ideia unei împărțiri este pe cale de a fi primită și aceasta nu din motive geografice sau etnice, nici din necesități economice sau politice, dar pentru motive de ordin sentimental sau strategic.

„Se pretinde că:

1. Sârbii nu ar putea să renunțe la conaționalii lor

din Banat, fiindcă aceștia reprezintă partea cea mai de seamă a poporului sârb.

2. O renunțare forțată de acest fel ar aduce după sine cu siguranță vii mișcări iredentiste și prin urmare conflicte între români și sârbi.

3. Ceva mai mult, părăsirea Banatului de către sârbi ar însemna înăbușirea lor etnică față de expansiunea elementului românesc, a cărui dezvoltare numerică este în mod normal mult mai mare decât a elementului sârb.

4. Extensiunea dominațiunii române până la Dunăre și la Tisa ar fi o amenințare permanentă pentru Regatul sârb, căci valea Moravei ar rămâne de aci înainte deschisă unor năvăliri posibile.

5. În fine, în cazul în care Regatul român și-ar întinde stăpânirea asupra întregului Banat, capitala Serbiei ar trebui schimbată și poporul sârb ar vedea în acest lucru o umilire națională.

„În memoriile pe care le-a prezentat guvernul român a avut ocazie să analizeze direct sau indirect valoarea acestor argumente. Cu toate acestea, deoarece aceste argumente formează astăzi, împotriva celor ce s'ar putea crede, baza însăși a soluțiunii problemei Banatului, guvernul român crede că poate atrage atenția că:

1. Românii, ca și sârbii, nu pot renunța la cei 400.000 conaționali, cari în caz de împărțire a Banatului ar rămâne în partea occidentală a acestei țări și în vechiul Regat sârb, sub dominațiunea sârbă.

2. Pentru români, ca și pentru sârbi, o renunțare forțată de acest fel ar aduce după sine puternice mișcări iredentiste și prin urmare conflicte între sârbi și români.

3. Ca și sârbii, românii sunt îndreptățiți să socotească părăsirea conaționalilor din Serbia echivalând cu nimicirea lor ca națiune, dată fiind intoleranța gu-

vernului dela Belgrad față de românii din Serbia și chiar față de cei din Banat, dela ocuparea acestei provincii de armata sârbă.

4. Dacă sârbii se tem de atacul neașteptat al unei puteri streine, împotriva văii Moravei prin Banat, cea mai bună protecție pentru Serbia ar fi o Românie solid stabilită în Banat; și dacă acest sentiment de teamă ar privi pe români și nu alte popoare streine, faptului că nimic în atitudinea sa prezentă sau trecută față de sârbi nu poate să îndreptățască o asemenea teamă.

Dealtfel, garanții mai precise încă pentru Serbia ar putea să fie obținute, punând sub controlul Societății Națiunilor o seamă de măsuri militare, pe care guvernul român s'ar obliga să le respecte, menite să asigure în regiunea din sud-vestul Banatului, protecțiunea văii Moravei.

5. În fine, dacă schimbarea capitalei sârbești ar fi necesară, trebuie recunoscut, că principala cauză n'ar trebui căutată în extinderea dominațiunii românești până la confluența Tisei cu Dunărea, ci în necesități interne ale noului stat sârbo-croato-sloven".

„Este dar sigur, că echilibrul politic pe Dunăre între români și sârbi nu poate fi obținut decât prin jertfele din ambele părți. După cum românii au renunțat odinioară și sunt gata să renunțe și pe viitor la 300.000 conaționali din nord-vestul Serbiei, tot astfel sârbii vor trebui să renunțe la cei 220.000 conaționali din Banat (cifra de 220.000 fiind cea mai ridicată pe care ar putea să spere că o vor obține cu linia de demarcațiune cea mai favorabilă pentru cauza lor). Primirea Dunării ca linie de graniță între România și Serbia, ar stabili o situație de echilibru politic, care ar garanta, prin recunoașterea și respectul autonomiilor naționale ale minorităților din partea celor două guverne, existența etnică și națio-

nală a minorităților sârbe și românești și prin urmare, raporturile de bună vecinătate între români și sârbi pe viitor.

„Acesta este punctul de vedere pe care guvernul român l-a susținut și-l susține în chestiunea Banatului. Numai menținerea integrității Banatului în întreg statul român viitor poate asigura din punct de vedere politic triumful păcii între sârbi și români.

„Se pare însă, că linia de despărțire admisă ar trece la răsărit de Biserica-Albă, Vârșeț, Chichinda, lăsând sârbilor cele trei districte din sudul comitatului Timiș (Biserica-albă, Cuvin și Vârșeț) și districtele din comitatul Torontalului (în afară de districtele Csene, Nagyszentmiklós, Perjámos și Török-Kanizsa).

„Această linie de despărțire este absolut arbitrară cum ar fi orice altă linie analoagă. Justificarea ei din punct de vedere geografic, etnic, economic, este imposibilă:

1. Din punct de vedere geografic, fiindcă pe aproape întreaga sa întindere, această graniță se găsește pe o câmpie fără niciun accident fizic: astfel că, nu are nici justificarea elementară pe care savanții sârbi încercaseră să o găsească, făcând deosebire între Banatul de șes și Banatul muntos.

2. Din punct de vedere etnic fiindcă:

a) Pentru a da Serbiei 224.000 sârbi, această graniță introduce în stat 386.000 de nesârbi și anume: 156.000 germani, 98.000 români, 96.000 maghiari, 6000 evrei și 30.000 diferite naționalități (între cari 16.000 slovaci și 3500 croați).

b) Ea dă Serbiei două orașe cu majorități germane: Vârșeț (49.5% germani față de 31.4% sârbi) și Biserica-albă (52.6% germani față de 17.3% sârbi).

c) Ea desprinde din masa etnică românească două județe legate direct cu această masă și având o majoritate românească: Vârșeț 59.1% români față de 14.9%

și Alibunar: 51.3% români față de 40.3% sârbi, precum și alte două districte cu majoritate germană, dar în care elementul românesc este superior celui sârb și în legătură directă cu masa etnică românească: Jimbolia 54.4% germani, 9.9% români și 7.8% sârbi și Banloc 30.4% germani, 24% români și 16.3% sârbi.

„Se cuvine să nu uităm că, germanii (șvabii din Banat) cari doresc să rămână sub o singură domnie politică, au declarat în mod oficial că, în orice chip ar voi mai bine să fie uniți cu România decât cu Serbia.

3. Din punct de vedere economic fiindcă:

a) Această graniță distruge solidaritatea economică, esențială și absolut necesară în Banat, între câmp și munte, spre marea pagubă și nemulțumirea a aproape tuturor locuitorilor țării“.

„Din acest punct de vedere este sigur, că un plebiscit făcut nu numai în întregimea Banatului, cum o cere guvernul român, dar chiar numai în regiunea sud-vestică a țării, după cum au declarat sârbii că primesc, va respinge cu majoritate eventuala hotărâre a Conferinței de pace, relativ la împărțirea Banatului.

b) Ea înlătură liberul acces la Tisa și Dunăre prin valea Mureșului, ceea ce este o necesitate economică vitală nu numai pentru Banat, ci și pentru Transilvania.

c) Ea taie linia ferată dela Timișoara la Baziaș, cea mai importantă din Banat, singura care face legătura între valea Mureșului și valea Dunării.

d) Ea desparte marile centre miniere și industriale dela Steierdorf—Anina și Recița, tăind legătura lor prin drum de fier cu linia Timișoara—Baziaș și Dunăre.

e) Ea taie canalul Bega, cel mai de seamă din

această regiune, făcându-l astfel nefolositor atât românilor cât și sârbilor.

4. Din punct de vedere politic, fiindcă această graniță pune 400.000 de români sub domnia sârbească, ceea ce ar avea drept rezultat consecințele indicate mai sus“.

„Am socotit că trebuia să atragem, pentru ultima oară, atenția Conferinței de pace asupra urmărilor nenorocite pe care le-ar avea împărțirea Banatului între cele două state, ori cum ar fi concepută și executată.

„Orice împărțire ar aduce cel mai mare prejudiciu vieții economice a țării, ar produce nemulțumirea popoarelor care locuiesc acolo și ar compromite legăturile de bună vecinătate, care până aci se menținuseră fără întrerupere, între sârbi și români“.

Toate aceste argumente n'au impresionat însă pe membrii unui arcopag condus de idei preconcepute și prea înduioșat de epizodul sârbesc din marea dramă a războiului. Frontiera definitivă dintre noi și sârbi a rămas acea fixată de comisiunea granițelor, fără colaborarea noastră, și consfințită ca atare de tratatul dela Sèvres, semnat la 10 August 1920 și cărcia, protocolul dela Belgrad din 24 Noemvrie 1923, ratificat de Camera deputaților la 18 Decemvrie 1923, nu-i mai aduce decât modificări cu totul neînsemnate. Marii noștri aliați, cu bună știință au încurajat un nou imperialism care, atât prin firea lui, cât și a poporului care-l practică, este de o lăcomie fără margini și fără pic de milă.

VII.

Situația românilor în Iugoslavia

Tratamentul la care sunt supuși românii din Iugoslavia diferă în severitate după locul și provincia unde ei trăiesc.

Mai rău o duc românii din Valea Timocului, pe cari sârbii vor să-i desnaționalizeze cu orice preț și din care nu mai fac nici un secret. Deși românii de aici trăiesc în mase compacte, în număr de mai multe sute de mii, ei nu au nicio singură școală românească și nu li se permite întrebuințarea limbii românești nici în biserică. Politica aceasta de complectă intoleranță, sârbii nu au de gând să o schimbe nici după război, mai ales că tratatul de pace nu recunoaște existența vreunei minorități etnice pe teritoriul vechii Serbii.

Aceiaș politică țin să o inaugureze sârbii și în Macedonia, deși în privința aceasta trebuie să calce în picioare angajamente formale încheiate cu statul român în anul 1913. Se știe, că printr'un schimb de scrisori dintre Titu Maiorescu-Venizelos pe de o parte, și Titu Maiorescu-Pașici de alta, s'a stabilit un regim special cu privire la românii din Macedonia sârbească și greacă. Prin aceste scrisori se garanta statului român dreptul de a înființa și susține școli și biserici pe seama românilor din Macedonia, și chiar înființarea unei episcopii. Statul român s'a și grăbit să uzeze de acest drept al său, întrefinând în Bitolia un

liceu, o școală normală, numeroase școli primare și o biserică. Sârbii, la început au tolerat funcționarea acestora, dar de îndată ce s'a încheiat războiul mondial, cel dintâi lucru a fost să le închidă pe toate, până și biserica. Răposatul Pașici, întrebat fiind asupra motivelor, a explicat această prigoană cu un argument de dreptul ridicol. El susținea, că în afară de schimbul de scrisori, — pe care, firește, nu-l putea tăgădui — între România și Serbia ar mai fi existat și o convenție verbală secretă, în sensul căreia, într'un viitor atac îndreptat contra Serbiei, România îi va sări într'ajutor chiar de a doua zi. Cum acest lucru nu s'a întâmplat, — România intrând în război abia în 1916, — cade convențiunea scrisă dela 1913, deci și așezămintele culturale din Macedonia trebuiesc suprimate. Prin această măsură, românii din Macedonia au decăzut la starea de complectă sugrumare națională și culturală a românilor din Timoc.

Cât privește pe românii din Banat, politica sârbească este ceva mai prudentă, dar nu și mai bine intenționată. Aici se lucrează prin mijloace deghizate și pe căi ocolite, pe care d-l Dușan Popovici¹⁾ le concretizează în modul următor:

„Politica noastră națională de stat, cu privire la Vojvodină, trebuie să aibă în vedere trei probleme fundamentale și anume:

1. Schimbarea raporturilor etnice în favoarea noastră.

2. Reîmprospătarea maselor largi ale noastre.

3. Incopcierea intelectualilor noștri la adevărata cultură” — subț care, desigur, se înțelege cultura sârbească.

Primele două probleme s'au și soluționat în cadrele reformei agrare iugoslave. Analizând cele 28 legi,

1) op. cit. p. 86.

regulamente și ordonanțe agrare ¹⁾ aduse până acuma, vom vedea, că pământul expropriat s'a împărțit și colonizat după interesele unui șovinism dus la extrem. Subt pretextul, că guvernul nu ia decât măsuri provizorii, pământul nu s'a împărțit decât cetățenilor de origine slavă. Populațiunea neslavă, nu numai că a fost exclusă, pe față, dela binefacerile reformei agrare, dar ea a fost obligată să contribuie cu grele sarcini la înjghebarea unui cămin pe seama numeroșilor coloniști aduși în mijlocul ei. Aproape nu există comună românească cu pământuri expropriate, unde să nu se fi adus un număr oarecare de coloniști. Eventualelor proteste din partea noastră, sau a altora, se va răspunde inocent și invariabil, că ceeace s'a făcut nu constituie decât o măsură provizorie și care, desigur, semnalându-se, va fi eliminată din legea agrară definitivă. Prin aceasta din urmă, firește, se va da pământ *quantum satis* tuturor, fără deosebire de naționalitate, dar numai pe hârtie, căci nu ne închipuim ca, după zece ani de stăpânire, să se poată lua pământul dela sârbi, pentru a se da românilor.

În ce privește problema din urmă, cea culturală, sârbii ar dori să o rezolve cu ajutorul României, prin convenții abil ticluite, după cum s'au trădat cu ocazia conferinței dela Belgrad din primăvara anului 1929, deoarece măsurile directe și radicale s'ar izbi de dispozițiile tratatului de pace, mai ales când s'ar suprima instituțiuni naționale și culturale românești, care au existat și pe vremea ungurească.

„În ceeace privește regimul bisericesc al românilor din Banatul iugoslav — scrie ziarul *Biruința* ²⁾ — nu s'a putut realiza nici un acord din pricina ținutei intransigente a delegaților sârbi. Înălăturând princi-

1) „Agrani Zbornik“ de Gojko Niketici, Beograd, 1924.

2) Nr. 26 din 7 Iunie 1929.

piul reciprocității, ei pretind ca biserica românească din Banatul Ior, — care este o biserică ortodoxă națională, — să fie subordonată bisericii sârbești, pentru a se restitui situația dinaintea anului 1864, când românii au trebuit să rabde greul jug al ierarhiei sârbești. Cât de dușmănoasă a fost atitudinea sârbilor în această chestiune la conferința dela Belgrad și ce intenții nutresc față de frații noștri români din Banatul iugoslav, se vede din faptul, că nu vor să admită ca reședință a vicarului român orașul Vârșeș, ci propun să-l ducă la Becicherecul mare, pentru a-l pune sub controlul episcopului sârbesc din acel oraș, cu toate că acolo nu există nici măcar o parohie românească“.

„Aceleași sentimente le-au manifestat aliații noștri sârbi și față de regimul școlar al românilor din Iugoslavia. În această privință există o convențiune încheiată, aprobată și semnată de ambele guverne, încă din anul 1927. Ori, guvernul iugoslav nu mai vrea să recunoască și cu atât mai puțin să execute această convenție“.

Cu zădărnicierea conferinței dela Belgrad, în ce privește școala, scopul politicii sârbești este atins. În școalele foste românești fiind în vigoare legile și regulamentele generale, iar majoritatea învățătorilor sârbi și ruși, este o naivitate să mai creadă cineva în posibilitatea unui învățământ în limba maternă a elevilor. O manifestație în limba românească nu este admisă nici în afară de școală. Cunoaștem personal cazuri, când administrația sârbească a impus unui cor compus din plugari români să cânte doinele noastre cu text sârbesc. Ideia de stat în Iugoslavia nu admite decât cel mult melodia românească.

Paralel cu această intoleranță, sârbii interzic și frecventarea școalelor din România. Tinerii români din Iugoslavia, dornici de a-și urma studiile la noi, nu pot trece altfel frontiera decât renunțând pentru tot-

deauna la supușenia iugoslavă. Niciun pașaport nu se eliberează pentru urmare de studii, pe motivul că și în Iugoslavia sunt școli secundare și superioare. Principiul acesta este legiferat chiar. De petițiunile solicitatorilor români ne-a fost dat să citim următoarea rezoluție: „Conform ordonanței nr. 4231 din 10 Februarie 1928 și în baza art. 54 din legea pentru învățământul secundar, instruirea în România nu se încuviințează”.

Și astfel, bieților români, sugrumați culturalicește și imobilizați fizicește, li se octroiază, și ca limbă și ca sens, jalnicul refren născut în epoca de pribegie fizică și sufletească de acum două secole și mai bine a sârbilor:

*„Za jedan ciasak radosti
Hiliadu dana zalosti”...
(Pentru un cias de bucurie
O mie de zile de amărăciune...)*

În istoria popoarelor, un asemenea grad de suferință, încă n'a rămas neizbăvit!...

VIII.

Prietenia Iugoslaviei.

Incepem acest capitol prin enunțarea unei constatări paradoxale, și anume:

România nu are, în momentul de față, un adversar mai neîmpăcat decât Iugoslavia aliată.

Facem această constatare, nu pe bază de resentimente provinciale, sau subiective, ci exclusiv în temeiul unor dovezi palpabile și unor argumente de pur raționament. Rolul nostru personal se mărginește strict la o mai bună, mai directă și mai apropiată cunoaștere a realităților din cuprinsul statului vecin și nimic mai mult.

Sârbo-croații suferă de o *megalomanie* refractară oricărei înțelegeri sincere cu vecinii. Defunctul Radici, scos din pușcărie în urma înțelegerii cu Pașici, a declarat că „un capăt al axei politice europene se găsește la Belgrad“. Aceasta este concretizarea unui *imperialism nemăsurat*, de care sârbii au dat suficiente dovezi, atât la conferința de pace, cât și de atunci încolo. Să nu se creadă că stăm în fața unui fenomen izolat și sporadic atunci când citim eșirile nejustificate împotriva României ale presei iugoslave. Am băgat de seamă că, atunci când e vorba de Basarabia, această presă întrece în licențe politice chiar și presa sovietică. E greu să presupunem, că dușmânia aceasta ar fi întrefînută numai de cei câțiva publiciști ruși

fără patrie, oploșiți prin redacțiile dela Belgrad; mai curând credem că este opera metodică și conștientă a *panslavismului activ*, al cărui centru, după prăbușirea Rusiei țariste, s'a mutat la Belgrad (cel doctrinar fiind la Praga).

Nu ni se pare a fi o pură întâmplare faptul, că singurul stat cu care n'am putut să lichidăm nici o chestiune pendintă ce derivă din tratatul de pace, sau din noua configurație politică,—este tocmai aliata noastră: Iugoslavia. Cu Ungaria, dușmană pe față de o mie de ani, înafară de chestiunea optanților,—evident, cu un substrat nedrept, politic, dar totuși explicabil,—nu mai avem nici o altă chestiune nelămurită. Cu Iugoslavia, după zece ani de tandre raporturi de alianță, n'am putut pune la punct nici măcar chestiunea semnelor de graniță, fără să mai vorbim de chestiuni mai importante și mai complicate.

Toate acestea denotă la vecinii noștri iugoslavi o stare de spirit care dă de bănuț și pe care trebuie s'o examinăm mai adânc și în mai multe direcțiuni. Dăm mai la vale câteva indicii destul de semnificative.

Prin regulamentele militare, recruții sârbi învață că, dușmanii sârbilor sunt: românii, ungurii, nemții, etc. adică ocupăm locul cel dintâi. Generalul activ N. Țolovici, fost comandant al trupelor care au ocupat orașul Timișoara, scrie în ziarul „Politika” din 17 Noembrie 1928, cu prilejul împlinirii celor zece ani dela unire, următoarele liniștitoare rânduri pentru români:

„Anul acesta, — an jubilar pentru unitatea noastră națională, — se împlinesc chiar zilele acestea zece ani dela ocuparea Banatului și dela intrarea armatelor sârbești în Timișoara“...

„Marea nedreptate ce s'a făcut poporului nostru (la conferința de pace), prin împărțirea Banatului și prin

înstrăinarea Timișorii de patrimoniul regatului nostru, constituie pentru noi o amintire dureroasă. Tocmai acum, în zilele acestea de bucurie, această nedreptate ne aduce aminte deasemeni și acea emoțiune adâncă încercată acum zece ani, când trupele noastre au fost primite cu însuflețire pretutindeni în Banat și în Timișoara“...

„Fie ca aceste amintiri, precum și numeroasele morminte ale ostașilor și internaților noștri, ce se găsesc în Timișoara și Arad, să rămână, pentru totdeauna, ca o dovadă istorică, indicând limita graniței noastre naționale și militare“...

„Astăzi, când toate orașele noastre serbează aniversarea cuceririi orașului Timișoara, — vechea capitală a Vojvodinei sârbești, — localitățile din împrejurul Timișorii nu iau parte la această bucurie, precum nu serbează această aniversare nici numeroasele sate sârbești așezate dealungul Dunării, eliberate prin sânge sârbesc și făcute apoi plocon pe tîpsie de aur“...

„Dar poporul și armata noastră, totuși, nu vor uita niciodată amara lor soartă, deoarece este adânc și cu sânge întipărită în inimele și mintea noastră, iar gândul nostru va fi îndreptat spre acele ținuturi până când istoria nu va repara nedreptatea“..

O prietenie, mai precis și mai competent exprimată, — nici că se poate!

Dar spiritul acesta de dușmănie și dispreț față de români este întreținut, ca o dogmă, și în școală. Iată, de pildă, ce ne este dat să citim despre români într-o carte de geografie sârbească, apărută în 1927 în ediția a opta, care se propune în toate școlile secundare din Iugoslavia *):

„...Poporul românesc are însușiri foarte urâte, pe care le remarcă toți cei ce-l cunosc; el este leneș și

*) T. Radivojevici: *Evropa* Beograd, 1927. p. p. 166—167.

inactiv. Cauza acestei stări de lucruri este, probabil, situația de sclav a țăranului, în urma căreia el nu simte nici un dor de muncă. Pământul întreg se găsește în mâna marilor proprietari și a nobililor numiți boieri, iar țăranul trăiește pe acest pământ ca arendaș, sau lucrător în parte“.

„Neamțul Heksch afirmă că, din punct de vedere cultural și al însușirilor naționale, sârbul stă în ierarhia societății umane pe o treaptă incomparabil mai înaltă, iar din punct de vedere al caracterului, se ridică deasupra lui ca un Cimbrazo“.

„Vecinii îi consideră pe români ca foarte ușuratici și nedemni de încredere. De aci derivă și proverbul sârbesc: „Ni u tikvi suda, ni u vlahu druga“. (Nici dovleacul minte, nici românul prieten)“.

„Și după felul de trai, muncă, curățenie și casă, românii stau departe de vecinii lor. În hrană ei nu prea știu să aleagă. Mâncarea lor cea mai frecventă și obișnuită este mămăliga, fiartă din făină de mei, care este fără nici o aromă. Superstiția în sărbători este trăsătura lor generală. În adevăr, se poate spune, că nu există popor care să creadă mai mult în spirite, vrăjitorie, vampiri, descântece, farmece și ghicitori, ca românii“.

„Țăranii români, în majoritatea lor, trăiesc în bordeie și colibe scobite în pământ. În Banat ei zldesc case la suprafața pământului, alcătuite din bușteni și scânduri, acoperite cu stuf de paie, fără gust și fără aspect; de aceea, mai fiecare incendiu mistuie satul întreg. Ferestrele sunt mici, odăile scunde și murdare, lipsite de orice mobilă și fără cea mai mică urmă de confort și adesea servesc și de grajd. Trebuie să ne mirăm, cum poate să trăiască un om într-o asemenea necurățenie“...

Iată ce învață elevii jugoslavi în școală despre români, viitorii lor camarazi de cruce în sensul tratatului

de alianță: niciun singur cuvânt respectuos, niciun dram de adevăr. Acelaș lucru trebuie să-l învețe și românii, căci un elev român a fost eliminat din liceul din Panciova, deoarece nu l'a lăsat inima să reproducă insultele și calomniile de mai sus la adresa neamului său.

Inregistrând aceste nedemne aprecieri la adresa noastră, din partea unor caractere ce se înalță ca muntele Cîmborazo deasupra noastră, — dacă mai pot avea caracter aceia cari după un atât de profund dispreț mai vor să stea în legătură de alianță cu noi, — încercăm și un sentiment de satisfacție: ura aceasta fără margini nu provine atât din slăbiciunile, cât mai ales din virtuțile noastre. Căci în acelaș loc și în acelaș carte mai citim următoarele:

„Din punct de vedere etnografic, niciun popor nu este așa de rezistent ca cel românesc. Cea mai bună dovadă despre aceasta o constituie românii din Banat. Ei nu numai că au rezistat cu succes presiunii maghiare și germane, dar au dat dovadă și de o putere specială de a se înfige între popoarele cu care ajung în contact. Ei nu vor să învețe limba vecinilor lor, nici să primească obiceiurile și însușirile acestora, ci îi silesc pe vecini să învețe românește“. „Este de ajuns ca o româncă să intre într'o casă sârbească, pentruca în scurtă vreme toți să se facă români“, — zice poporul nostru. Așa se explică puternica lor rezistență, precum și înmulțirea lor printre elementele străine; de aceea n'a rămas urme după sârbii cari pe vremea războaielor cu turcii se așezaseră în Ardeal; de aceea și în multe sate din Banat limba sârbească, obiceiurile sârbești și naționalitatea sârbească a fost înlocuită cu cea românească; de aceea, însfârșit, se mențin pușinii (?) români din Homolia și Craina, neatinși de progresul și cultura mediului în mijlocul și pe pământul căruia trăesc“...

Dacă sârbii ne-ar fi cât de cât prieteni, pentru această singură virtute a noastră — cum afirmă ci — n'ar trebui să ne insulte și să ne urască cu atâta patimă. Ungurii, dușmanii noștri de moarte, împotriva cărora tocmai ne-am aliat, au judecat mai puțin pătimas această supărătoare virtute românească. Reproducem aci caracterizarea dușmanului milenar pentru aliații de azi și prietenii de totdeauna, după cum se exprimă diplomații noștri la fiecare ocazie:

„Este un popor strâns legat de naționalitatea, religia și limba lui. Bun la inimă, solidar și ospitalier. Ascultător și respectuos față de legi, la care vorba bună prefește mai mult decât forța. Conservatismul românilor din Timiș și în general al românilor din Ungaria de sud, mai bine s'ar putea caracteriza în modul următor: românul iartă pe femeia decăzută, el aprinde lumânare și pentru mântuirea sufletească a celui ce a murit în spânzurătoare, își ridică pălăria și în fața sinagogii, dar niciodată nu-l iartă pe celce și-a părăsit nația, religia și numele”¹⁾.

Și acum, lămurii fiind din toate punctele de vedere, se impune fireasca întrebare: *ce politică să urmeze România față de Iugoslavia?*

Modesta noastră părere este că nu avem decât două căi:

1. *Calea prieteniei reale*, nu tradiționale în sens diplomatic; dar în acest caz, măcar acum, trebuie să se instituie un regim de elementară toleranță pentru românii din întreaga Iugoslavie: din *Timoc*, din *Macedonia* și din *Banat*, în sensul principiilor depuse în tratatele de pace pentru protecțiunea minorităților etnice și a convențiilor încheiate direct, în trecut, sau care se vor încheia de aci încolo. Orice guvern român trebuie să refuze de aci înainte, categoric, orice invi-

1) Borovszky Samu: *Temes vármegye és Temesvár*, p. 144.

tație iugoslavă, care ar tinde la aranjamente parțiale, fie numai pentru românii din Macedonia, fie numai pentru aceia din Banat. În secolul al XX-lea și sub egida Ligii Națiunilor, orice popor are dreptul la întrebuintarea limbii sale în biserică și școală, fără niciun tratat de alianță; acest drept ni se cuvine îndoit atunci când suntem aliații statului iugoslav.

2. *Calea dușmăniei*, adică aceea practică de Serbia de ieri și de statul iugoslav de astăzi. În acest caz va trebui să ne aducem aminte de ceea ce a spus la 1876, Leon Gambetta, marele om de stat al Franței:

— „Imi închipui, în răsăritul Europei, o schimbare de frontiere care să permită reunirea tuturor românilor în regatul României. Prin toți românii, înțeleg pe cei din Bucovina, din Ungaria și chiar din Serbia și Macedonia¹⁾).

1) Tudor Teodorescu-Braște: Oameni celebri, p. 51.

CUPRINSUL

	Pagina
Cuvânt înainte	3
I. <i>Elementul de baștină în Banat</i>	5
1. Teoria istoriografilor maghiari	5
2. Teoria istoriografilor sârbi	11
II. <i>Colonizarea sârbilor în Banat</i>	18
1. Epoca imigrărilor răzlețe	18
2. Epoca colonizărilor în masă	21
3. Mobilul colonizărilor sârbești	24
4. Privilegiile sârbilor	27
III. <i>Luptele politice ale sârbilor</i>	32
1. Lupta pentru privilegii	32
2. Congresul dela 1790	37
3. A. „Vojvodina sârbească și Banatul Timișan“	42
B. Reacțiunea românilor bănățeni	47
4. Politica sârbilor dela 1860—1914	53
IV. <i>Populațiunea Banatului la diferite epoci</i>	58
V. <i>Propaganda sârbească în străinătate</i>	65
VI. <i>Banatul la conferința de pace</i>	68
VII. <i>Situația românilor în Iugoslavia</i>	76
VIII. <i>Prietenia Iugoslaviei</i>	81

BIBLIOTECA CENTRALĂ
A REGIUNII BANAT

